

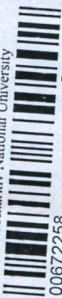
О. СІДОРОВ

**НАРПС
З ЕКОНОМІКИ
ХАРКІВЩИНИ**

«ПРОЛЕТАРІЙ»

V.N. Karazin Kharkiv National University

00672258

2

289(2374K-2Xa)[13]

2890(49KP-4Xap): 4

33c5(c23)

9(c23)1921-1940

ПРОРОБЛЕНО

О. СІДОРОВ

НАРИС З ЕКОНОМІКИ ХАРКІВЩИНИ

Центральна наукова бібліотека
ХНУ імені В. Н. Каразіна
2013р.

66 99 08
58

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ХНУ
166588

ВИДАВНИЦТВО „ПРОЛЕТАРИЙ“

1930

Гдемос

Бібліографічний опис цього видання вмі-
щено в „Літописі Українського Друку“,
„Картковому Репертуарі“ та інших по-
кажчиках Української Книжкової Палати

Надруковано в першій друкарні
Видавництва „Пролетарій“
Харків, Пушкінська вул., 40
Тир. 2.000—4³/₄ др. арк.
Укрліт № 4484
Зам. № 557

89

М

80

79

ПЕРЕДМОВА.

Тепер, коли боротьба за високі темпи соціалістичного будівництва, визначені в п'ятирічному плані, і за темпи кожного року, зокрема, охопила найширші маси трудящих,— все більше відчувається потреба якнайповніше та найглибше усвідомити конкретні практичні завдання, наслідки виконання плану та мобілізації творчих сил робітництва, наймитства, бідняцтва та середняцтва на успішне здійснення та виконання п'ятирічного перспективного плану розвитку народного господарства протягом якнайменшого часу.

Поруч єдиного народного господарського плану, що охоплює народне господарство Союзу в цілому, маємо плани конкретних дій на дрібних та найдрібніших ділянках нашого соціалістичного будівництва, плани заводів, окремих цехів, бригад, колгоспів, радгоспів, МТС, плани боротьби і будівництва окремих загонів робітників, наймитів, бідняків та середняків. Але кожен виконавець, чи буде це система, підприємство або колгосп, не може обмежуватися лише на тому, що він знає свій план та виконує його. Кожному активному співучасникові соціалістичного будівництва треба, виконуючи конкретний план, знати й план тих господарських систем і груп, що з ними він пов'язаний і щодня стикається.

Щоб познайомити широкі трудящі маси, увесь актив борців та учасників виконання п'ятирічки з економікою Харківщини, ми видаємо цього коротенького

нариса. Вважаємо, що нарис цей допоможе активістові-робітникові, сільському активістові, крім добре відомої йому ділянки праці, що на ній він працює сам, познайомитися з загальними завданнями виконання п'ятирічного перспективного плану нашої округи в цілому.

Насамперед ми застерігаємо й просимо читача взяти на увагу, що числа, подані перед економічним змістом нариса, здебільшого мають лише ілюстративний характер, бо той варіант окружного п'ятирічного плану, що з нього ми беремо ці числа, вже набагато розбігається із справжнім становищем речей.

Постає питання, чи доцільно наводити ці числа, коли вони деякою мірою втратили вже своє значіння. Але це дуже потрібно, бо перспективний план без числових наміток не дає жодної змоги орієнтуватися в ньому.

Треба, щоб п'ятирічний перспективний план розвитку народнього господарства нашої округи, навіть ще не перероблений, був би приступний широким масам трудящих і правив за могутнє знаряддя мобілізації творчих сил робітництва, наймитства, бідняцтва та середняцького селянства, усіх активних учасників соціалістичного будівництва, щоб успішно здійснити його в якнайменший час. Це треба зробити, щоб заповнити ту прогалину, яка утворилася тепер через те, що загальні республіканські та союзні плани не мають районного розрізу; це треба зробити також для того, щоб схарактеризувати, як виконано п'ятирічний план першими двома роками і мобілізувати плянову думку усіх практичних робітників, щоб внести потрібні корективи до окружного п'ятирічного плану. Треба передивитися нашу п'ятирічку, і до цього вже багато підприємств береться.

Промисловість округи в цілому до 1930/31 р. закінчує виконувати і кількісні та якісні ліміти, що їх п'ятирічка визначала для 1932/33 р.

Це може ілюструвати така табличка:

	1930/31 р. за контроль- ними точка- ми (в тис. крб.)	1932/33 р. за п'ятирічкою (в тис. крб.)	Відсоток виконання п'ятирічки за 1930/31 р.
Централізована промисло- вість	622,3	549,9	113,0
Місцева промисловість . .	165,0	169,3	97,0

Усі великі харківські заводи, як от: ХПЗ, ДЕЗ, „Серп та Молот“, „Червоний Жовтень“ та інші тепер переглядають свої п'ятирічні плани.

Крім велетенського зростання, що його зазнають протягом п'ятиріччя ті заводи, які вже існують і реконструюються, промислова вага Харкова ще піднесеться наслідком здійснення наміченого нового великого промислового будівництва.

Будуються велетні-заводи, будується Тракторний завод, що має бути закінчений до 1 липня 1931 р. і даватиме щороку 50.000 тракторів на 15—30 сил системи „Інтернаціонал“.

Серед трьох великих заводів, що їх намічено будувати в Союзі, в Харкові будується потужний верстатобудівельний завод, що матиме величезне союзне значіння. Завод цей вироблятиме свердлярки, доводячи їх випуск до 2.000 щороку.

Закінчено проектувати великий завод паро-турбогенераторів, на 1 млн. квл., завод висних залізниць, завод бльокованих вулиць і транспортних споруд, завод радіо-апаратури, великий районної ваги чавуноливарний, авторемонтний заводи тощо.

Також намічена реконструкція велозавода передбачає щороку випускати до 300 тис. велосипедів замість

намічених до випуску на збільшеному заводі 1930/31 р.— 45 тис. веломашин, а це по суті визначає, що в Харкові утворюється великий велосипедний завод.

Накреслюється велике нове будівництво і в інших галузях промисловости.

У силікатній галузі вже збудовано 1929/30 р. завод будівельної цегли на 40 млн. штук щороку та почато будувати другий такий самий завод, і програму цих заводів гадається в майбутньому довести до 80 млн. штук на кожному. Будується завод силікатної цегли, накреслено будувати цементно-клінкерний комбінат, бетонітарню та інші.

У деревообробній галузі намічено будувати з 1930/31 р. великий деревообробний комбінат, що має обслуговувати буйне зростання промислового та житлового будівництва пиломатеріалами та стандартами.

Будується в Харкові велику журнально-газетну фабрику. Намічено будувати великий хромовий завод.

По районах будуватиметься нові великі цукроварні, консервні заводи, крохмальні та інші підприємства, що переробляють сільськогосподарську сировину.

Про взяті у розгортанні промисловости в окрузі темпи промовляє хоч би й те, що вже 1930/31 р. буде випущено продукції цензової групи всього близько 900 млн. крб., а п'ятирічка намічала лише 830 млн. крб.

Централізована промисловість зросте 1930/31 року на 70%, в тому числі метальообробна — понад 100%.

У промисловість вкладено буде 1930/31 р. за попередніми даними 165 млн. крб., включаючи сюди й нове будівництво.

Об'єм промислової продукції 1930/31 року, і далі так само швидко зростаючи (в міру експлуатації нових великих підприємств, що тепер будується), різко визначає економіку господарства Харківщини, як округи індустріально-аграрної з абсолютним зростанням питомої ваги продукції промислової у гуртовій продукції цілої округи.

Харківщина швидким темпом перебудовується на соціалістичній основі. П'ятирічний план виконується з перебільшенням, і Харківщина зростає до великого промислового центру і України і цілого Союзу. Природно, що всі ці зміни мають знайти відбиток у переробленій п'ятирічці.

Величезне зростання промисловості, зростання промислового пролетаріату ставить великі вимоги перед оточуваним сільським господарством. Сільське господарство повинне набагато швидшими темпами піти шляхами розвитку продукційних сил та соціалістичної перебудови. Пристосувати сільське господарство до сировинних потреб, що все зростають у промисловості, та задоволення потреб робітничого постачання — це найважливіше політичне і господарське завдання, що стоїть перед нашою округою. Важливе також завдання, що стоїть перед сільським господарством — розвиток скотарства, що має стати за основну галузь сільського господарства.

Будівництво колгоспів, радгоспів, МТС, набагато перебільшивши п'ятирічний план, потребує кардинального перегляду п'ятирічки та мобілізації творчих сил наймитства і бідняцько-середняцьких мас селянства на здійснення швидших темпів колективного, радгоспного будівництва, будівництва МТС та механізації сільськогосподарського виробництва.

На основі генеральної партійної лінії, в умовах загостреної класової боротьби, в боротьбі проти контрреволюційного троцькізму, правого ухилу та „лівих“ загибів уся партія і харківська партійна організація дійшли величезних результатів у розвитку промисловості та соціалістичної реконструкції сільського господарства. Велетенський творчий ентузіазм має, що виявився в соціалістичному змаганні, ударництві, рішуча підтримка, що її дають трудящі маси проведенню в життя генеральної лінії партії, забезпечили нечувані темпи соціалістичного будівництва. Будуються ве-

летні-заводи, перебудовується село на соціалістичній основі, дрібні, розпорошені бідняцько-середняцькі господарства переходять на колективні форми господарювання, перемагають куркульський опір, проби-ваючи собі шлях до кращих та прогресивніших форм праці і господарства. Слідом за незаможником до кол-госпів пішов середняк.

Успіхи, що їх дійшла робітнича кляса та біднота в спілці з середняком під керівництвом комуністич-ної партії в галузі соціалістичної перебудови сіль-ського господарства, всупереч пророцтвам правих, шаленому опірові куркульні, в умовах загостреної клясової боротьби зумовили перехід партії від полі-тики обмеження та витиснення куркульських елементів до політики ліквідації куркульства як кляси на базі суцільної колективізації.

Закріплюючи всі наші велетенські досягнення у розвитку промисловости та сільського господарства, в національно-культурному будівництві, ми повинні мо-білізувати всі сили, всі місцеві ресурси на дальший розвиток соціалістичного будівництва. Треба здесяти-рити енергію робітничих мас, усіх трудящих у бо-ротьбі за виконання п'ятирічки в якнайменший час. Треба яко мога скоріш внести всі потрібні корективи до п'ятирічного плану нашої округи, щоб мобілізувати єдність волі та вчинків усіх трудящих, усіх практич-них будівників соціалізму, щоб успішно здійснити великі темпи соціалістичного будівництва. На основі генеральної лінії партії треба швидше йти вперед до соціалістичної перебудови Харківщини.

I. Характеристика Харківщини на перший рік п'ятирічки.

Коли саме засновано місто Харків, історики точно не встановили. У всякому разі за цю дату треба вважати середину XVII сторіччя. На той час Харків — це було невеличке селище, що лежало по р. Харкову. Природні багатства місцевості та сприятливі топографічні умови призвели до швидкого зростання міста. Понад 100 років після цього Харків уже стає за центр так званої Слобідської України, а коли, у другій половині XVII сторіччя, запроваджено губерський адміністративний поділ — за центр Харківської губернії.

З цього часу Харків набуває значіння і як великий культурний центр, маючи такі рідкі тоді учбові заклади. Відкриття 1804 р. Харківського університету остаточно закріплює за Харковом вагу культурного центру. В міру залюднення південних степів, прокладення залізниць та відкриття Донецького вугільного басейну, Харків стає і економічним центром, пов'язуючи ці найбагатші райони з промисловими та торговельними заходом і північчю. Переважна частина підприємств нової галузі виробництва — цукроварництва розмістилася поблизу Харкова; через нього пройшло багато залізничних колій, і це перетворило його на один з найбільших залізничних вузлів царської Росії; поруч народжувався індустріальний велетень — Донбас; у Харкові утворювалася основна база розподілу для всього

півдня; нарешті, утворилася власна велика фабрично-заводська промисловість наприкінці XIX сторіччя,— усе це сприяло буйному зростанню Харкова. Людність у ньому дуже збільшилась, зросла його економічна та культурна вага. Перед війною Харків своєю людністю посідав уже шосте місце серед міст колишньої Російської імперії.

Тепер Харківщина—це великий промисловий район, де скупчено 10% загального числа підприємств цілої України, а продукції вони випускають 11% до загальної продукції, вироблюваної на українських підприємствах.

І. Структура окружного господарства та роля в ньому машинобудівництва.

Продукція Харківщини 1927/28 р. виносила 485 млн. крб., з них 350 млн. крб. — промислова продукція та 135 млн. крб. сільськогосподарська. Отже, промислова продукція у 2,6 рази перевищувала сільськогосподарську. Промисловість у Харкові зростала надзвичайно швидким темпом: 1913 р. було в ньому 54 підприємства, а 1927 р. — 239. Робітників 1913 р. було 8.202 чоловіка, а 1927 — 1928 р. — 48.786. Наведені дані стосуються до цензової промисловости, що її продукція 1927/28 р. виносила 271.245.000 крб., тобто 77,5% промислової продукції цілої Харківщини.

Надто інтенсивне зростання промисловости бачимо останніми трьома роками перед п'ятирічкою. За цей період наслідком великих вкладань капіталу основний фонд промисловости зріс на 77%. На 1 жовтня 1925 р. основний капітал цензової промисловости дорівнював 75 млн. крб., а на 1 жовтня 1928 р. — 134 млн. крб., а це дає зростання на 80%.

Треба підкреслити, що капітальні витрати роблено переважно в галузі промисловости, що виробляє засоби виробництва, а наслідком цього продукція про-

мисловости групи „А“, як умовно зветься цю галузь, щороку невхильно зростала. 1925/26 р. продукція групи „А“ складала 37,2% всієї продукції Харківщини, 1926/27 р. — 42,1%, а 1927/28 р. — 45,4%.

Отже, господарство Харківщини розвивалось індустріально-аграрним напрямом, і при цьому питома вага виробництва засобів виробництва щораз зростала. Чільне місце в групі „А“ має металюобробна промисловість, 1927/28 р. складаючи 32,5% продукцією і 36% робітничою силою від загальної окружної продукції та робітничої сили.

У виробництві засобів виробництва виключну вагу має машинобудівельна промисловість. Основний капітал її дорівнює 21,1% вартости основного капіталу промисловости цілої округи і 28% вартости основного капіталу української машинобудівельної промисловости. У цій галузі працює 21% робітників цілої металюпромисловости України. Продукція цієї галузі промисловости 1927/28 р. складала третину випуску всієї продукції машинобудівельної промисловости цілої України. Отже, Харків має повне право вважатися за центр українського машинобудівництва. У Харкові скупчено кілька великих підприємств, що мають не лише республіканське, але й загальносоюзне значіння, і ми вважаємо за потрібне тут зупинитися на них.

2. Історія великих підприємств та наслідки їх виробничої діяльності.

ХПЗ. Харківський паротягобудівельний завод збудував 1895 року французький громадянин Буе під назвою „Русское паровозостроительное и механическое общество“ („Російське паротягобудівельне та механічне товариство“). Першого паротяга завод випустив 1897 р. З цього моменту до 1910 року 95% заводської продукції складали паротяги та запасні частини до них. 1910 року наслідком скорочення будівництва

паротягів на заводі організовано виробництво сільсько-господарських машин, що 1913 року посіло вже 10% загальнозаводської продукції.

1927/28 р. випуск продукції збільшився трохи не вдвоє проти 1913/14 р. 1913 р. випуск заводської продукції складав на передвоєнні карбованці 6.237.062 крб. Відбудовчий період завод закінчив 1926/27 р. і 1927/28 р. продукція заводу вже дала 10.600.027 крб., а 1928/29 р. — 12.634.000 передвоєнних карбованців. Чимало зросло число робітників. 1913/14 р. їх було 3.240 чоловіка, а 1927/28 р. — 5.598. Завод має також досягнення і в галузі зменшення собівартости, отже, й продажних цін.

Державний електромеханічний завод (ДЕЗ). Дуже видатне місце в промисловості має електротехнічне виробництво заводу ДЕЗ, що його питома вага в окружній промисловості. 1927/28 року вартістю основного капіталу дорівнювала 12,1%, випуском продукції — 10% і робітничою силою — 8,7%.

Завод цей, що раніше належав Всезагальній електричній компанії, евакуйований до Харкова з Ріги підчас імперіялістичної війни. Харківська доба почалася для заводу з серпня 1916 року, коли у заново збудованих корпусах розгорнулися спочатку апаратне, а потім і машинне виробництво, розміщене тимчасово після евакуації з Ріги у приміщенні теперішнього заводу „Серп та Молот“.

ДЕЗ виробляє електромашини простого та змінного струму, силові трансформатори і апаратуру. 1913 року завод цей випускав продукції на суму 8.807.000 прайскурантних карбованців, а 1927/28 р. — 13.935.004 крб.

Зростання випуску продукції відбувається наслідком зростання робітничої сили і продуктивности праці. 1913 р. на заводі працювало 2.025 чоловіка, а 1927/28 р. — 3.970. Отже, робітників 1927/28 р. трохи не подвоїлося проти 1913 року.

Продуктивність праці із 180 прайскурантних карбованців на місяць на одного робітника 1925/26 р. зросла до 352 крб. 1928/29 р.

Наслідком збільшення випуску продукції та зростання продуктивності праці собівартість продукції поменшала. Коли собівартість продукції 1923/24 р. прийняти за 100%, то 1928/29 р. вона дорівнює лише 77,6%.

Завод „Серп та Молот“. Державний завод сільськогосподарського машинобудівництва „Серп та Молот“ збудувало 1895 р. Бельгійське т-во, щоб виготовляти млинові посади, елеватори та парові молотарки.

1903 р. новий власник Гельферих-Саде змінив напрямок виробництва, і завод почав розширюватися. 1913 р. збудовано новий, столярський цех, і це мало спричинитися до ще більшого зростання заводу, але імперіялістична та громадянська війна припинили цей розвиток. Лише 1923 р. завод почав відбудовуватися, і вже 1924 р. випуск заводської продукції перевищив передвоєнний. 1913 р. завод випускав продукції на 3.400.000 крб., 1924/25 р. — 4.782.050 крб., 1927/28 р. — 15.000.000 крб. Отже, 1927/28 р. завод випустив продукції трохи не в п'ять разів більше проти 1913 р.

Чимало зросло число робітників. 1913 р. на заводі працювало 1.801 робітник, а 1927/28 р. — 3.199 чоловіка. Відповідно зростала також продуктивність праці: 1913 р. продуктивність праці на одного робітника на місяць складала 144 крб. 54 коп., а 1927/28 р. — 389 крб. 52 коп.

У справі зменшення собівартості продукції завод також має великі досягнення.

Кодоларня ім. Петровського. Це виробництво організував 1895 р. як пайове товариство під фірмою „Южно-русское товарищество пеньковой и канатной промышленности“ („Південно-російське т-во конопляної та кодольної промисловости“) купець Карякін

разом з іншими купцями з основним капіталом 300 тис. крб. За основне завдання т-ва було експлуатувати та поширювати кодоларню (в Харкові на Журавлівці), що належала Карякіну. Незабаром серед пайників виникла думка поширити виробництво. Для цього потрібне було нове місце, бо розташування фабрики на Журавлівці, далеко від залізниці та доброго шосе, заважало б їй нормально розвиватися. Це нове місце знайдено було на території, де тепер фабрика „Нова Баварія“, близько Харкова. Економічні міркування для цього місця були такі: Україна, а надто Правобережжя, Кавказ, Донський край та Крим, споживаючи фабрикати північних і польських шпигатних та мішкових фабрик, були за дуже великої місткості та масштабу ринок збуту. На Україні розвивалася цукрова промисловість, народжувалися великі заводи, млини, процвітало сільське господарство.

За географічну передумову була, поперше, добре розвинена залізнична мережа, а, подруге, — невеликі віддалення від торговельно-промислового центру (Харків). Збудування фабрики в Новій Баварії забезпечувало її також робітничою силою з найближчих сіл. Таке вигідне географічне положення давало змогу забезпечити фабрику сировиною та паливом і користуватися з підтримки кредитових, фінансових і промислових організацій.

1913 року фабрика ця випустила продукції на 4.679.092 передвоєнних карбованців, а 1927/28 р. на 7.073.852 крб., тобто на 79,8% більше проти 1913 року.

Таке збільшення продукції було наслідком збільшення числа джуто-прядних веретен з 9.712 1913 р. до 10.039 1927/28 р., а також наслідком збільшення числа робітників з 2.645 чоловіка 1913 року до 4.120 чол. 1927/28 р. або на 54%.

Протягом останніх 2 — 3 років завод має певні досягнення у зменшенні собівартості продукції, проте, вона все ж таки ще перевищує передвоєнну собівар-

тість. Високу собівартість продукції треба пояснити великим подорожчанням сировини.

Підприємства харчової промисловости. У промисловості Харківщини поруч наведених галузей чималу роль відіграє виробництво харчової промисловости, що її питома вага 1927/28 р. дорівнювала: основним капіталом — 25,4%, продукцією — 38%, робітничою силою — 17%.

Основна галузь харчової промисловости — цукрова — має в окрузі 8 заводів. Чималу роль відіграє млинарська, а також кондиторська промисловість. Треба відзначити, що харчова промисловість Харківщини базується на місцевій сировині, а тому має в майбутньому великі перспективи поширювати своє виробництво на базі окружного сільського господарства, що весь час тепер інтенсифікується.

3. Основні передумови промислового розвитку Харкова.

За основні чинники, що сприяють розвиватися великій промисловості на Харківщині і в Харкові, треба визнати такі:

1. Недалека відстань Харкова від Донецького та Криворізького басейнів, що постачають промислову сировину.

2. Значіння Харкова, як великого торговельного центру, де 1927/28 р. скупчено було 35—40% цілого торговельного обігу УСРР. Таку надзвичайну концентрацію торговельного обігу треба пояснити тим, що Харків править за розподільника товарних мас не лише для лівобережної України та Донбасу, але почасти й для південно-східної Росії. Цьому сприяє харківський залізничний вузол та відносно рясна залізнична мережа в окрузі.

3. Інтенсивний характер сільського господарства (переважно у західній та північно-західній частинах

округи). Технічні культури складають в окрузі 21% усіх рослинних культур, а пересічно по УСРР цей відсоток дорівнює лише 10. Продукти тваринництва в структурі сільського господарства в окрузі дорівнюють 35%, а на Україні — 28,2%. Такий інтенсивний характер сільського господарства пояснюють природні і соціально-економічні причини. За одну з основних причин соціально-економічного характеру є велика густота сільськогосподарської людності. На 100 десятин землі на Харківщині припадає 133,6 чол., а пересічно на Україні — лише 109.

4. Нарешті, за один із чинників, що підсилюють розвиток харківської промисловости, є перенесення до Харкова адміністративно-господарського керівництва УСРР, бо це призвело до надзвичайного зростання міської людности. 1912 р. у Харкові мешкало 239.000 чол., а на 1 січня 1929 р. — 447.767 чол.

II. Розвиток промисловости та електрифікація округи протягом п'ятиріччя.

Завдання будівництва соціалізму в нашій країні в умовах технічної її відсталости та капіталістичного оточення диктують нам потребу наздогнати та випередити рівень капіталістичної техніки за якомога коротший історичний термін.

Розв'язання завдань соціалістичного будівництва базуються насамперед на здійсненні генеральної лінії партії та радянської влади — на індустріялізації країни.

Індустріялізація країни, зміцнення обороноспроможности СРСР, підвищення матеріального добробуту та культурного рівня мас, зміцнення спілки робітничої класи з бідняцько-середняцьким селянством, посилення керівної ролі пролетаріату — усе це споводовує високі темпи розвитку великої промисловости.

Харків з його могутньою машинобудівельною базою та Харківщина з розвиненим інтенсивним сільським господарством посідають у п'ятирічному пляні одне з чільних у Союзі і на Україні місць у справі розв'язання завдань соціалістичної індустріалізації країни.

Одне з серйозних питань при складанні п'ятирічного пляну промисловости — це питання територіального розміщення промислових підприємств. Тепер 76% основного капіталу і 83% робітників цензової промисловости округи перебувають у м. Харкові. Для переважної частини галузей харківської промисловости, що технологія їхня не пов'язана з первісним переробленням сільськогосподарської продукції, Харків і надалі правитиме за оптимальний пункт розміщення. Разом з тим на території округи розвивалися галузі промисловости, що працюють на місцевій сировині та обслуговують потреби місцевої людности.

Проекти, прийняті в п'ятирічному пляні сільського господарства, утворюють широку базу для розвитку сільськогосподарської промисловости і спричиняють потребу розширити ті, що вже є і збудувати нові цукроварні, організувати оброблення продуктів садівництва та городництва (консервні заводи), розвинути крохмале-паточну промисловість тощо.

Обставини економічного розвитку округи створювали та створюють предумови для існування та розвитку поруч великої промисловости також і дрібного виробництва (сільського та міського ремісництва та кустарництва). Для селянства за стимул його промислової діяльності є відносна перенаселеність округи, що примушує селян шукати нових джерел існування. У місті ж людність, швидко зростаючи, не задовольняється відповідними виробами великої промисловости, а також існують різні виробництва, не пристосовані до форм великого підприємства, — і не створює базу для розвитку дрібної промисловости та ремісництва.

Визначаючи перспективи розвитку промисло-

БІБЛІОТЕКА ХТ

№ 166588

МІСЦЕВЕ ПІДПРИЄМСТВО

177

№ 7584

вості Харківщини на найближчі п'ять років, треба насамперед відзначити, що ті чинники, які в минулому визначали розмір і характер розвитку промисловості, за цей період впливатимуть ще дужче. Харків не втрачає свого значіння, пов'язаного з географічним положенням та транспортними умовами, але, навпаки, посилюється великим основним капіталом, щоб посилювати його економічно ефективніш, ніж будувати нові аналогічні підприємства в нових пунктах. Разом з тим створені кадри інженерно-технічного персоналу, кваліфікованої робітничої сили, а також вищі технічні школи — ці дуже важливі чинники визначають економічну доцільність будувати в Харкові нові підприємства. І, нарешті, розв'язуючи питання, пов'язані з дальшим розширенням будівництва, треба мати на увазі, що поблизу Харкова, у Чугуєві закінчується будівництво районної електричної станції Есхар, що тепер має напругу у 44 тис. квт., а на кінець п'ятирічки матиме 88 тис. квт. Усе це стосується до галузей промисловості, що виробляють засоби виробництва, а також до тих галузей, що виробляють речі широкого споживання.

П'ятирічний план розвитку харківської промисловості, беручи на увагу наявність передумови для інтенсивного промислового розвитку Харківщини і поєднуючи інтереси економіки Харківщини з потребами та вимогами України і Союзу в цілому, накреслює високі темпи зростання. Загальнорічна продукція трестованої (союзної, республіканської та місцевої) і кооперативно-кустарної промисловості збільшується за п'ятирічку у 3,7 рази проти 1927/28 р. і сягає 833,5 млн. крб. 1932/33 р. поруч збільшення робітничої сили на 97,4%. Надзвичайно високі темпи зростання виробництва проти зростання робітничої сили треба пояснити великим посиленням продуктивності праці (на 116%), а цього треба досягти наслідком реконструкції та раціоналізації промисловості на новій технічній базі. До державної та кустарної промисловості за 5 років

буде вкладено капіталів на суму 236,6 млн. крб. без житлового будівництва; сюди ввійдуть і нове будівництво сумою 83,9 млн. крб. (без витрат на тракторобудівництво).

Зміна масштабу та метод промислового виробництва дає змогу вже за це п'ятиріччя досягти досить серйозних якісних зрушень у роботі промисловости. Собівартість продукції зменшиться у централізованій промисловості на 33,3%, у місцевій трестованій — на 34,2%; продуктивність праці піднесеться на 116%; номінальна заробітна плата для робітників зросте пересічно на 36%.

Такі високі темпи розвитку харківської промисловости чималою мірою збільшать господарську міць округи та піднесуть керівну роль промисловости в усій окружній економіці.

1. Розвиток окремих галузей промисловости.

Метальообробна промисловість.

Метальообробна промисловість — основна галузь у промисловому окружному балянсі. У промисловості Харківщини 1927/28 р. працювало 94.952 робітника і випущено продукції на 342.392 тис. крб. І числом робітників і розміром продукції промисловість Харкова та його округи випереджає промисловість таких великих українських округ, як Київська або Одеська.

Питома вага метальообробної промисловости, що є основною галуззю промисловости Харківщини, зростала щороку і основним капіталом, і випуском продукції, і кількістю робітничої сили. Ця галузь промисловости протягом п'ятиріччя зазнає дальшого великого зростання. 1927/28 р. метальообробна промисловість складала 32,5% продукцією та 36% робітничою силою усієї окружної промисловости, а наприкінці п'ятирічки, тобто 1932/33 р. питома вага її зросте продукцією до 51,4% і робітничою силою до 40,9%. Це

збільшення ваги металургійної промисловості відбудеться наслідком вкладання до цієї галузі капіталів протягом п'ятирічки на суму 98.865 тис. крб. (без житлобудівництва), а це збільшить випуск продукції понад 4,2 рази (з 66.415.000 крб. 1927/28 р. до 276.231.000 крб. 1932/33 р.), при зростанні продуктивності праці на 123% (з 372 крб. 1927/28 р. до 829 крб. 1932/33 р.) на одного робітника на місяць та збільшенні числа робітників на 87%. Такий темп зростання металургійної промисловості забезпечує зниження собівартості за п'ятирічку на 40,7%.

ХПЗ. Харківський паротягобудівельний завод — це один з найбільших машинобудівельних українських заводів. Порівнюючи номенклатуру Харківського паротягобудівельного заводу з номенклатурами відповідних північних заводів, треба відзначити обмеженіший асортимент ХПЗ. Сормовський, наприклад, завод поруч паротягобудівництва ще й виконує роботу в галузі вагонобудівництва, загального машинобудівництва та суднобудівництва; Коломенський завод та завод „Червоний Профінтерн“ також виготовляють різні машини. За головні об'єкти Харківського паротягобудівельного заводу є паротяги, двигуни та трактори, при чому надзвичайно велику питому вагу має саме паротягобудівництво — 64% загального випуску, коли на Сормовському, Брянському та Коломенському заводах паротягобудівництво сягає лише 30%.

Найхарактерніший та найважливіший показник досягнень ХПЗ — це зіставлення вартості паротягів серії „А“ за даними 1927/28 р. з північними заводами. Цей паротяг без тендерів коштував на Харківському заводі 81.500 крб., на Сормовському — 88.732 крб., на Брянському 92.258 крб.

Чималих виробничих успіхів ХПЗ досяг в умовах надзвичайно інтенсивного використання основного капіталу, коли відповідні капіталовкладання далеко не виповнювали його спрацьованість.

Спрацьованість основного капіталу призводить до того, що чималу частину капіталовкладань ХПЗ витрачає на капітальний ремонт, обмежуючи змогу збільшити витрати на поширення та реконструкцію. Останніми роками близько 50% амортизаційних відрахувань витрачено на капітальний ремонт. Проте, не зважаючи на такі несприятливі умови, виробництво на ХПЗ механізовано не гірш, ніж на сормовському та коломенському заводах.

Ця обставина, а також те, що на ХПЗ є кадри кваліфікованої та досвідченої робітничої сили забезпечує дальший пляновий ріст паротягобудівництва на цьому заводі. Друга велика галузь виробництва на ХПЗ — це дизелебудівництво. Вже 1926/27 р. ХПЗ перевищив передвоєнне виробництво, досягши випуску дизелів загальною потужністю на 6 тис. механічних коней проти 3.055 механічних коней передвоєнного періоду; за пляном на 1928/29 рік було намічено випустити дизелів потужністю на 14.670 механічних коней. Щодо проектування дальшого темпу розвитку дизелевиробництва, то, виходячи з виробничих можливостей заводу, додаткового капітального будівництва та зважаючи на попит на двигуни з внутрішнім горінням, програму на 1932/33 рік треба встановити в 50 тис. механічних коней, більш-менш рівномірно збільшуючи виробництво протягом п'ятирічки.

Реконструкція тракторовиробництва повинна забезпечити розширення тракторного будівництва до 5 тис. одиниць.

Плян реконструкції ХПЗ відповідно до вищенаведених завдань передбачає побудувати новий чавуноливарний цех районного значіння, поширити дизельний тракторний та сталеливарний цехи.

На розширення, реконструкцію та нове будівництво по заводу буде витрачено протягом п'ятирічки 33.400.000 крб. Це забезпечить збільшення випуску продукції у 2,3 рази (з 19.200.000 крб. 1927/28 р. до

44.000.000 крб. 1932/33 р.) поруч зростання робітничої сили на 31% (з 5.215 чол. до 6.850) і підвищення продуктивності праці на 75% (з 307 крб. до 537 на одного робітника на місяць). У зв'язку з цим намічено знизити собівартість на 36% і збільшити номінальну заробітну плату на 34%*).

ДЕЗ. Друга галузь машинобудівництва, що в Харкові розгорнулася не так давно, але вже чималою мірою зміцніла, — це електромашинобудівництво. Харківський електромеханічний завод, збудований 1916 р. за останнім словом техніки, останніми роками дійшов чималих результатів в галузі раціоналізації виробництва: завод організував виробництво моторів змінного струму, поглибив працю нормалізації матеріалів, інструментів та півфабрикатів, випустив нові машини легкої конструкції, почав більше заміняти кольорові метали на чорні та широко розгорнув науково-дослідну роботу.

Відповідно до великих можливостей і широких перспектив розвитку заводу, а також великого попиту на електроустаткування, п'ятирічний план намічає зростання загальної продукції з 21.600.000 крб. 1927/28 р. до 118.000.000 крб. 1932/33 р., тобто у 5,45 разів**). Щоб виконати цю програму передбачено капітальні роботи загальною сумою на 32.270.000 крб. (без житло-

---

*) Вироблюваний план реконструкції ХПЗ передбачає випуск паротягів, що досягає 1930/31 р. 200 штук, довести до 300 штук на рік; розширити дизелебудівництво до 150 тис. механічних коней; довести випуск міцних тракторів із 1.000 1929/30 р. до 3.000 штук щороку після реконструкції заводу.

Реконструкція заводу поставить його на одне з видатних місць серед машинобудівельних заводів України та Союзу.

Завод виконує свою першу п'ятирічну намітку за набагато коротший термін випуском продукції і робітничою силою: вже тепер на заводі працює щось із 9.000 робітників, в той час коли на кінець п'ятиріччя передбачалося мати робітничої сили 6.850 чоловіка.

**) Проте, вже 1930/31 р. випуск продукції на ДЕЗі доходить 163 млн. крб.

будівництва). Робітнича сила збільшиться на заводі з 3.970 чол. до 9.300 чол., тобто на 134%; місячний випуск продукції на одного робітника збільшиться з 454 крб. до 1.057 крб., тобто на 133%. За цей же період номінальна заробітна плата зросте на 26%.

Вартість основного капіталу ДЕЗ'у за 5 років збільшиться з 13,2 млн. крб. до 41,5 млн. крб., тобто на 214%. Випуск продукції на 1 крб. основного капіталу збільшиться з 1 крб. 64 коп. до 2 крб. 85 коп., тобто на 74%.

Отже, ДЕЗ обернеться на найбільше харківське підприємство — коли не зважати на Тракторний завод, що його вже почато будувати — робітничою силою і випуском продукції, як і технічно-реконструктивними показниками. Зокрема, зменшення собівартости по заводу має дійти 45%.

На сьогодні вже закінчено проєктувати при ДЕЗ'і новий паротурбогенераторний завод потужністю на 1 млн. квт. Основний завод разом з новим являтимуть дуже велику одиницю великого та середнього електромашинобудівництва в нашій промисловості.

Завод „Серп та Молот“. Завод „Серп та Молот“ останніми роками розвивався надзвичайно інтенсивним темпом. Він збільшив своє виробництво в кілька разів проти передвоєнного рівня. 1913 року завод випускав продукції на 3,4 млн. крб., а 1928/29 р. — понад 20 млн. крб.; виробництво зросло таким швидким темпом наслідком спеціалізації заводу (число марок машин зменшено з 120 до 8), реорганізації його на основі принципів масового виробництва, широкої раціоналізації виробництва та капітального будівництва. У роботі заводу „Серп та Молот“ до останнього часу найгірші працювали чавуно-ливарний та ковальський цехи. Тепер ці хибі усунено. Збудовано новий чавуно-ливарний цех, устаткований згідно з найновішими технічними вимогами, а також сповна реорганізовано ковальський цех у колишньому ливарному корпусі.

Індустріалізація сільського господарства чимало збільшує попит на сільськогосподарський інвентар, зокрема на молотарки. Завод „Серп та Молот“ чималою мірою розв'язав завдання випустити тип складної молотарки, яка якнайбільше відповідала б умовам нашого сільського господарства. Останніми двома роками виробництво тракторних молотарок, почате як спроба, цілком налагодилося та перетворилося на невіднятну частину діяльності заводу, надзвичайно інтенсивно розвиваючись. 1925/26 р. випущено 3 трактори-молотарки, 1926/27 р. — 77, 1927/28 р. — 798, а 1928/29 р. — 1.800 шт.

П'ятирічний план розвитку заводу передбачає перетворити випуск молотарок на основну продукцію заводу. Відповідно до цього план накреслює збудувати новий цех тракторних молотарок, що випускатиме близько 13.000 шт. на рік, працюючи на дві зміни, з перспективою дальшого поширення виробництва (раціоналізацією та переходом на 3 зміни) до 20.000 молотарок на рік.

Протягом п'ятирічки виробництво на заводі поширюється з 15.000.000 крб. 1927/28 р. до 64.750.000 крб. 1932/33 р., тобто в 4 рази. План цей мінімальний, і в дальшому напевне його буде переглянено в бік розширення.

Потрібний розмір вкладань на капітальні роботи складає суму 16.287.000 крб. Ці вкладання ідуть на будову нового цеху тракторних молотарок, на доукомплектування чавуно-ливарні та кузні на переукомплектування інших цехів, електроукомплектування та транспорт.

Робітнича сила на заводі протягом п'ятирічки збільшиться з 3.200 чол. до 5.200 чол., тобто на 84,5% *); продуктивність праці збільшиться з 389,5 крб. до 791 крб. продукції на одного робітника на місяць,

*) Замість передбачених 5.200 робітників на кінець п'ятирічки, на заводі вже тепер працює близько 7.000 чол.

тобто на 103,2%; номінальна заробітна плата збільшиться на 40,7%; собівартість продукції зменшиться на 41%.

Завод „Світло шахтаря“. „Світло шахтаря“ перед революцією був невеличкий механічний завод, що виробляв шахтарські лампи. Останніми трьома роками наслідком вкладання капіталів сумою 1.500.000 крб. він обернувся на машинобудівельний завод, що спеціалізується на виробництві механічного та гірничного устаткування.

На заводі збудовано та встатковано імпортними верстатами нові цехи—механічний та модельний, а також доустатковано ковальський цех. Усе це, в умовах розвитку великого шахтного будівництва та широкої реконструкції і механізації донбаських шахт, утворює передумови для великого зростання та покращання показників його роботи.

За п'ятирічним планом накреслено випуск продукції заводу збільшити з 2.200.000 крб. 1927/28 р. до 7.600.000 крб. 1932/33 р., тобто в 3,4 рази; число робітників зросте з 696 чол. до 1.165, тобто на 67,4%; випуск продукції на одного робітника на місяць має збільшитись з 266,2 крб. до 541,9 крб., тобто на 103,6%; заробітна плата з 74,7 крб. 1927/28 року має зрости до 104,1 крб. 1932/33 р., тобто на 39,2%; собівартість продукції намічено знизити протягом 5 років на 34,4%.

Щоб здійснити таку виробничу програму, треба здійснити план капітального будівництва на 3.275.000 крб.

Завод „Червоний Жовтень“. Основне виробництво заводу „Червоний Жовтень“ і перед революцією і тепер—це устаткування для цегелень. Поруч виробництва цеглообробних машин та транспортного устаткування для цегелень, завод „Червоний Жовтень“ розгортає тепер виробництво трансмісійних валів для залізних конструкцій для цих самих заводів.

Капітальні роботи на заводі протягом п'ятирічки обчислено в 2.300.000 крб. Найбільша з них—це ре-

монт та доуєстаткування механічного цеху, будова казанового цеху та розширення чавуноливарні.

Випускати продукцію намічено 1932/33 р. сумою 5.500.000 крб., а це дає збільшення у 3,4 рази проти випуску 1927/28 р. (1.648.000 крб.). Число робітників на заводі збільшиться за цей період з 443 чол. до 765 чол., тобто на 72,7%. Такого співвідношення між темпом зростання виробництва та робітничої сили можна буде досягти, збільшивши випуск продукції на одного робітника з 310 крб. до 600 крб. на місяць, тобто на 93,8%. Зростання заробітної плати накреслено на 38,1%, а зменшення собівартості продукції — на 30% протягом п'яти років.

Завод ім. Шевченка. Завод ім. Шевченка перед війною обслуговував переважно гірничу промисловість, а тепер спеціалізується на виробництві унутрішнього заводського транспорту, деталей конвеєрів та транспортерів тощо. Протягом п'ятирічки на заводі буде організовано нове виробництво ручних вагонеток, „черепах“, дуже поширених на складах, фабриках та заводах.

Протягом п'ятирічки буде виконано такі основні капітальні роботи: добудовано електрозварювальню, збудовано новий казановий цех та розширено механічний і складальний цехи. Загалом, сума витрат на капітальні роботи дорівнює 1.350.000 крб.

У зв'язку з великим попитом промисловости на устаткування підприємств унутрішнім заводським транспортом, випуск продукції збільшиться з 572.000 крб. 1927/28 р. до 3.400.000 крб. 1932/33 р., тобто у 5,95 разів. Робітнича сила збільшиться з 244 чол. до 630, тобто на 158%, а випуск продукції на одного робітника — з 195,4 крб. на місяць до 450 крб., тобто на 130%. Разом з цим, на заводі ім. Шевченка, де найнижча зарплата проти інших харківських металізоводів, намічається найбільше зростання зарплати — на 57,2%.

Наслідком розширення виробництва, поновлення устаткування, переходу на масове та серійне виробництво окремих деталей і чималого збільшення продуктивності праці, — намічається зменшити собівартість продукції на 30% протягом п'ятирічки.

Велозавод. Велозавод ім. Петровського ще досі — єдиний на Україні та другий у Радянському союзі велосипедний завод. Він останніми роками чимало розширив своє виробництво: 1925/26 р. завод випускав 5.396 велосипедів, 1926/27 р. — 8.243, а 1927/28 р. — 11.607 велосипедів.

1928 р. збудовано новий корпус для основних цехів. Це дало змогу вже 1928/29 р., переходячи на дві зміни та сьомигодинний робітний день, запроєктувати розширення випуску продукції до 25.000 велосипедів; 1929/30 р. завод вже випускає до 45 тис. велосипедів. Проте, це розширення не вичерпує проблеми розвитку велозаводу. Ще наприкінці 1926/27 р. накреслено збудувати новий потужний велозавод на базі того, що зараз існує. Напочатку 1928/29 р. питання це остаточно розв'язала НРНГ СРСР. Укрдержпромез опрацьовує проєкт реконструкції велозаводів з тим, щоб довести випуск продукції на кінець п'ятирічки до 300 тис. велосипедів на рік. Таке велетенське зростання дає змогу заводів чимало знизити і собівартість і продажну ціну веломашини.

Модло-інструментальний завод. Модло-інструментальний завод розмірами свого виробництва не задовольняє вимог українського машинобудівництва. Крім цього заводу, на Україні немає великих інструментальних заводів: Таганрозький інструментальний завод також не може задовольнити потрес ринку. Наслідком цього кожен з машинобудівельних та метальообробних заводів має власну інструментальну майстерню. Це дуже погано відбивається на якості інструментів та їх собівартості.

Надзвичайно інтенсивний розвиток метальооброб-

ної промисловості найближчими роками висуває на всю широту потребу збудувати велике інструментальне підприємство. Найближчим часом намічається побудувати в Харкові новий інструментальний завод вартістю на 4.500.000 крб. з випуском продукції на 4.000.000 крб. на рік.

Проте, поки розгорнеться виробництво на новому заводі, намічено вкласти 638 тис. крб. в модло-інструментальний завод, що вже існує, і це дасть змогу збільшити випуск його продукції з 708 тис. крб. до 2 млн. крб., тобто в 2,8 рази, при зростанні робітничої сили з 150 чол. до 278 чол. — на 85%; продуктивність праці збільшиться з 470 крб. до 720 крб. на одного робітника, тобто на 53%; заробітна плата — з 89 крб. до 108 крб., тобто на 21,5%; собівартість продукції зменшиться на 28%.

Радіозавод. Радіозавод організовано 1927 р., проте, непристосоване приміщення не давало змоги нормально розгорнути виробництво 1927/28 р. 1928/29 р. завод випустив продукції на 643 тис. крб., а наприкінці п'ятирічки намічено збільшити випуск продукції до 8 млн. крб., тобто у 12,4 рази.

Проектується вкласти капіталів у завод протягом п'ятирічки 4.977.000 крб., а з них переважну частину — останніми двома роками п'ятирічки (3.840.000 крб., або 77,2%).

Робітнича сила на заводі збільшиться з 198 чол. до 1.160 чол., тобто у 5,8 рази; випуск продукції на одного робітника на місяць з 271 крб. до 575 крб., тобто на 112,2%. Зростання пересічної заробітної плати намічено з 84 крб. 85 коп. 1928/29 р. до 125 крб. 1932/33 р., тобто на 48,1%.

У зв'язку з тим, що виробництво чимало збільшується, переходить на систему масового виробництва, що вартість робили та інших видатків на одиницю виробів зменшиться, запроєктовано зменшити собівартість 1932/33 р. на 32% проти 1928/29 р.

Метальозаводи місцевої промисловості. Найбільші підприємства місцевої металопромисловості скупчено в тресті масового виробництва, що увиходить до складу харківського відділу місцевої промисловості. Така організаційна форма забезпечує пильність дальшого процесу реконструкції підприємств та їх спеціалізації.

Плян реконструкції підприємств Хартремасу в основному накреслює перебудувати та переустаткувати цехи і механізувати виробничі процеси. На ліжковому заводі запроєктовано вкласти 817 тис. крб. протягом п'ятирічки, затративши їх на доустаткування та розширення ливарні, організацію арматурного цеху, будову цеху, що виробляв би прості ліжка, механізацію прокладання труб тощо. Розширення заводських приміщень уможливить здійснити спеціалізацію цехів.

На механічному ливарному заводі запроєктовано суму капіталовкладань у 609 тис. крб., що їх буде витрачено на будову механічного цеху, розширення ливарного, добудову обрубної, будування кузні та складального цеху і організацію емалевого цеху.

Капітальні роботи на метальоштампувальному заводі протягом п'ятирічки складуть суму в 930 тис. крб. і скеровані будуть на розширення заводської території, перебудову приміщення з причини цього збільшення території, механізацію сушарні для хромолітографії тощо. За важливий об'єкт запроєктованого розширення цього заводу є організувати холодне сталевальцювання, використовуючи наявне устаткування. Це саме чималою мірою звільнить завод від залежності від імпортової сировини, потрібної для виробництва багатьох штампувальних виробів.

На заводі „Ковкий чавун“ капіталів вкладено буде 184 тис. крб. на розширення заводу і переустаткування цехів.

Нарешті, на фабриці бляшаних виробів, що її 1930 р. буде прилучено до метальоштампувального за-

воду, капітальні роботи складають суму 125 тис. крб., і витрачено їх буде в основному на механізацію виробництва.

Загалом по цілому тресту за п'ятирічку вкладено буде 2.692.800 крб. Продукція збільшиться з 5.366.000 крб. до 19.683.000 крб., тобто, приблизно, у 2,7 рази; робітнича сила — з 981 чол. до 1.986 чол., тобто на 101,6%; випуск продукції на одного робітника — з 441 до 820 крб., тобто на 86%, а заробітна плата з 79 крб. 11 коп. до 101 крб. 69 коп., тобто на 28,5%.

Текстильна промисловість.

Харків — центр української текстильної промисловости. Із загального числа робітників, що працювали в українській текстильній промисловості 1928 р. — 13.619 чол., на харківських підприємствах працює 6.340 чол., тобто 46,5%. У Харкові скупчено такі підприємства текстильної промисловости: кодоларня ім. Петровського в Н. Баварії, суконна фабрика „Червона нитка“, панчішно-трикотажна фабрика ім. Кутузова і фабрика Комдриву. Усі ці текстильні підприємства виробляють продукцію на суму 20.600.000 крб., маючи 6.340 робітників.

Протягом п'ятирічки продукція цілої текстильної промисловости збільшиться в 2,6 рази (з 20.572.000 крб. 1927/28 р. до 53.802.000 крб. 1932/33 р.), число робітників — на 27,5% (з 6.340 чол. до 8.068 чол.). Вартість капітальних робіт протягом п'ятирічки складе суму 10.638.000 крб.

В окремих галузях текстильної промисловости та для окремих підприємств п'ятирічний план запроєктовано такий:

На держкодоларні ім. Петровського протягом п'ятирічки характер виробництва майже не міняється. Загальний розмір виробництва дає збільшення з 13.125.000 крб. 1927/28 р. до 24.605.000 крб. 1932/33 р.,

тобто 88%. Запроектований розмір виробництва, що його диктує переважно ринок сировини, не дасть змоги використати виробничі можливості заводу по всіх цехах. Проте, і з такою умовою стан устаткування та приміщень такий, що потребує чималих капітальних вкладань і ці вкладання протягом п'ятирічки складуть приблизно 4 млн. крб. Робітнича сила збільшиться на 14% — з 4.153 чол. до 4.728 чол. Заробітну плату передбачається збільшити на 31%. Продуктивність праці зросте на 64%. Собівартість продукції за попередніми підрахунками зменшиться на 15%.

Суконна фабрика „Червона нитка“ збільшить свою продукцію з 4.497.000 крб. 1927/28 р. до 14.550.000 крб. 1932/33 р., тобто в 3,2 рази. Інакше кажучи, виробництво збільшиться з 789.000 метрів до 1.800.000 метрів, тобто в 2,3 рази.

Розвиток цей може статися наслідком реконструкції фабрики „Червона нитка“ та долучення до неї суконного цеху фабрики ім. Кутузова. Загальна вартість капітальних робіт дорівнюватиме 4.060.000 крб. Робітнича сила збільшиться з 875 чол. до 1.184 чол., тобто на 35%; заробітна плата зросте на 28%, випуск продукції — на 128%; собівартість продукції зменшиться на 32,5%.

Фабрика ім. Кутузова збільшить випуск продукції з 2.950.000 крб. до 14.647.000 крб., тобто, приблизно, в 5 разів. Замість 456.000 дюжин панчіх на кінець п'ятирічки намічено виробити 2.072.000 дюжин. Число робітників збільшиться з 818 чол. до 2.156 чол., тобто на 162%; заробітна плата збільшиться на 27%, а продуктивність праці — на 74%; собівартість продукції зменшиться на 35%.

Тепер уже доведено, що взагалі можна, і економічно до того доцільно, організувати бавовняне виробництво в межах України. Щоб забезпечити панчішне виробництво потрібною кількістю асортиментів пряжі, план передбачає побудувати в Харкові бавовнопрядню і по-

чати її експлуатацію наприкінці п'ятиріччя. Фабрику цю розраховують на 20.000 веретен; вона випускатиме щодоби при сьомигодинному робітному дню і праці на дві зміни — 850 кгр. пряжі; будова коштуватиме 1.575.000 крб.

Кравецька промисловість.

У Харкові є два підприємства державної кравецької промисловости: фабрика ім. Тінякова і друга кравецька фабрика. Ці підприємства величиною виробництва та устаткуванням є найбільші на цілу Україну. 1927/28 р. вони випускали 47,8% загальної кількості продукції української кравецької промисловости. 1928/29 р. на цих фабриках проведено великі роботи щодо раціоналізації виробництва і спеціалізації, отже, випуск продукції збільшився на 82,5% проти 1927/28 р., а питома вага харківської державної кравецької промисловости зросла до 48,3%.

Дальші перспективи розвитку кравецької промисловости визначає зростання попиту на готовий одяг.

Загальний розмір виробництва державної кравецької промисловости намічено довести на кінець п'ятирічки до 99.976.000 крб., тобто в 5,7 раза проти 1927/28 р. Капітальні роботи на наявних підприємствах коштуватимуть 2.147.000 крб., що з них 1.679.000 крб. піде на розширення та реконструкцію, а 458.000 крб. — на капітальний ремонт.

Число робітників 1932/33 р. складе 5.410 чол. проти 2.529 чол. 1927/28 р.; заробітна плата збільшиться на 21%, випуск продукції на одного робітника — на 120%; собівартість продукції зменшиться на 38%.

Поруч такого розширення виробництва на тих підприємствах, що вже існують, плян передбачає побудувати нову кравецьку фабрику останніми роками п'ятирічки. Випускати продукції ця фабрика має на 75 млн. крб. Збудувати її коштуватиме 2.500.000 крб.

Промисловість силікатна та будматеріалів.

Ця галузь охоплює на Харківщині такі виробництва: скляне, фаянсове, цегельне, черепичне та гіпсоалюбастрове.

Продукція Мереф'янської гуті 1927/28 року дорівнювала 1.577.000 крб. і на 1932/33 р. збільшиться до 3.863.000 крб., тобто на 145%. Вартість капітальних витрат на цьому заводі протягом п'ятирічки складе суму 446.000 крб. (без житлобудівництва). Число робітників збільшиться на 97% — з 1.099 чол. до 2.170 чол.; заробітна плата збільшиться на 25%, продуктивність праці на 48%; собівартість продукції зменшиться на 12,5%.

Будянська фаянсова фабрика протягом п'ятирічки збільшить розміри свого виробництва лише на 31%, не змінивши при цьому самого характеру виробництва. Проте, стан основного капіталу на фабриці такий, що навіть так розширити виробництво можна буде, затративши чималі капітали — 2.860.000 крб. протягом 5 років (без житлобудівництва).

Передбачувана раціоналізація виробництва уможливить зменшити робітничу силу на кінець п'ятирічки на 8%. Запроєктовано збільшити пересічну заробітну плату на 20% проти 1927/28 р. Продуктивність праці зросте на 43%, а собівартість продукції поменшає на 18%.

Продукція цілої силікатної промисловості зросте протягом п'ятирічки у 4,3 рази — з 4.812.200 крб. до 20.520.700 крб. Це зростання буде наслідком вкладання 16.251.000 крб., що з них 11.000.000 крб. асигнується на нове будівництво. Число осіб, що працюють в силікатній промисловості, зросте на 139% — з 2.349 чол. до 5.623 чол.

По силікатному тресту, що має велику питому вагу в окружній силікатній промисловості, передбачається збільшити продукцію на одного робітника на

138%, заробітну плату на 36%, зменшити собівартість продукції на 30,6%.

Найбільшу питому вагу у виробництві будматеріалів і надалі матиме місцева державна промисловість—Харсилікаттрест. Протягом п'ятирічки намічено чималою мірою розвинути його діяльність. Тепер у треста є 13 підприємств: 11 цегельень, 1 кераміковий та 1 гіпсо-алябастровий завод.

П'ятирічка передбачає розширити та реконструювати ті заводи, що вже працюють, а також збудувати 12 нових.

Посилювати розвиток галузей будівельних матеріалів, зокрема цегельництва, вимагає потреба максимально задовольнити попит на цеглу від нового промислового та житлового робітничого будівництва, що тепер так буйно зростає.

От чому цій галузі промисловості п'ятирічний план приділяє виключну увагу.

Деревообробна промисловість.

На Харківщині є великий деревообробний завод ім. Ейдемана. Невелика територія його заважає йому розвиватися далі, хоч обставини ринку і великий попит на його продукцію від міської та сільської людності надзвичайно сприяють його роботі. Щоб забезпечити можливість розширення деревообробного виробництва, план передбачає такі заходи: тартацький та ящичний цехи розмістити поблизу залізничної колії, де побудувати тартак.

Крім того, план передбачає поновити паросилове господарство на заводі та замінити спрацьоване устаткування на нове.

Загальний розмір капітальних витрат—656.900 крб. На заводі переважно поширюється виробництво стандартних частин будівництва (рями, двері тощо) і меблів. Загальне зростання випуску продукції цього заводу

намічено в 3,4 рази (з 2.239.200 крб. до 7.617.300 крб.), робітнича сила збільшиться на 47% (з 384 до 564 чол.), продуктивність праці підвищиться на 131,7%, а зарплата — на 20,7%. Наслідком цих заходів зменшення собівартості має досягти мінімум 24,4%.

Другий великий завод деревообробної промисловости — завод „Смычка“ у Чугуєві виробляє „ходи“ селянські та спеціального призначення. 1927/28 р. цей завод випускав продукції на 1.750.000 крб. і працювало на ньому 380 чол., а 1932/33 р. намічено випустити продукцію на 6 млн. крб., тобто збільшити у 3,4 рази, а робітничу силу збільшити до 520 чол., тобто на 38%. Протягом п'ятирічки капітальні роботи дадуть суму 1.260.000 крб.; їх буде витрачено переважно на розширення цехів та поліпшення устаткування.

Випуск продукції на одного робітника збільшиться з 386 крб. до 962 крб., тобто на 149%; заробітна плата зросте з 77,8 крб. до 113 крб., тобто на 45%. Собівартість продукції зменшиться протягом п'ятирічки на 40%.

Харчова промисловість.

Цукроварні. На Харківщині є 8 цукроварень, — Ананівська, Муравська, Пархомовська, Конгресівська, Ново-Іванівська, Первухінська, Петрівська та Правдинська. Заводи ці 1927/28 р. переробили 5.500.000 метричних центнерів буряків, зібраних з засівної площі на 34.970 га. За п'ятирічним пляном передбачається збільшити перероблення буряків на 114%. Це визначає, що 1933 р. 8 цукроварень, що існують на сьогодні та ще дві, заново побудовані, мають переробити 10.876.000 метричних центнерів буряків. Для цього треба буде збільшити засівну площу на 65,8%, тобто довести до 57.954 га. Збільшення випуску продукції дорівнюватиме 77% (з 19.074 крб. 1927/28 р. до 33.751 крб. 1932/33 р.), при стабільному числі робітничої сили

протягом всієї п'ятирічки (2.550 чол.), але із збільшенням продукції на одного робітника на місяць з 623 крб. до 1.100 крб. П'ятирічка передбачає зростання продуктивності праці на 76%, заробітної плати — на 20% і зменшення собівартости продукції на 13,7%.

Щоб збільшити перепускну спроможність підприємств, що вже існують, та збудувати нові заводи, треба буде витратити на капітальні роботи 21.902.000 крб., з них на будову двох нових заводів піде 14.700.000 крб., а на старі підприємства — 7.202.000 крб.

Млинарська промисловість на Харківщині 1927/28 р. налічувала 357 підприємств з загальним річним випуском продукції 29.012.000 пуд. З цього загального числа підприємств млинарської промисловости лише 10 млинів можна вважати за суто товарові, а всі інші більшою чи меншою мірою — сільськогосподарські.

Щоб мати змогу сповна використати товарні млини треба зробити капітальних витрат на 1.984.000 крб., що з них 140.000 крб. витрачає ВУКС, 105.500 крб. — Господарспілка та 1.733.500 крб. — Союзхліб.

Щодо сільськогосподарського млинарства, то, хоч перепускна спроможність збільшується проти потреб людности щось на 13—15%, по окремих районах спостерігається велику нестачу млинів. Тому, основне завдання сільськогосподарського млинарства на найближчий період — виконати будівництво млинів в районах, не досить забезпечених перемолом збіжжя, поклавши цей обов'язок переважно на сільськогосподарську кооперацію, бо вона тепер експлуатує 32% всієї перепускної спроможности сільськогосподарських млинів, а далі питома вага її в цій галузі має ще збільшитись.

Вартість потрібного будівництва складає близько 755.000 крб., куди входять видатки і на електрифікацію районів, що їх млини обслуговують. Вкладання на капітальний ремонт по всій мережі сільськогоспо-

дарського млинарства протягом п'ятирічки дорівнюватимуть приблизно 700.000 крб.

Кондиторська промисловість. Харківський кондиторський трест випуском продукції посідає видатне місце у харчовій промисловості. Основне виробництво тресту — кондиторська продукція на 13.156.000 крб. Крім того до тресту увіходить виробництво макарон на 458.800 крб. та виробництво крохмалю на 62.800 крб.

Кон'юнктура ринку цілком сприяє дальшому розвитку кондиторського виробництва, особливо з умовою пристосування асортименту до потреб та попиту широкого, зокрема сільського споживача.

Відповідно до вимог ринку, а також беручи на увагу обмежені можливості імпорту сировини для високосортних виробів, план накреслює великий розвиток так званих „народних“ виробів: карамелі, кави-сурогату, ірису, пряників тощо. Щодо виробництва виробів з імпоротної сировини, то перероблення какао збільшиться ненабагато, а виробництво натуральної кави зовсім припиняється.

Щоб збільшити перепускну спроможність трестових підприємств, зменшити собівартість продукції та піднести її якість, план накреслює вкласти до кондиторського виробництва протягом п'ятих років 3.300.000 крб.

Наслідком запроєктованої реорганізації виробництва розмір його збільшиться у 3,7 раза, продуктивність праці — на 94%, а собівартість продукції зменшиться на 47%.

Крохмальне виробництво. Тепер на Харківщині є лише одна невеличка крохмальня у Велико-Писарівському районі (Лукашівський завод). Намічено протягом п'ятирічки чимало розвинути цю галузь промисловости: збудувати 3 крохмальні у Велико-Писарівському, Старо-Салтівському та Печенізькому районах і один крохмале-паточний завод у Харкові. Доцільність цього виробництва зумовлюють міркування

специфічних властивостей сільськогосподарських районів, де намічено будувати крохмальні, і міркування ринкового та виробничого порядку.

Намічені райони будівництва, особливо Велико-Писарівський, далеко містяться від центру (Харків) та не маючи залізничного сполучення, позбавлені змоги розвивати інтенсивні товариші культури, щоб вивозити їх за межі району. У цих районах майже немає промислових підприємств, що переробляли б сільськогосподарську сировину, і це заважає поширюватися в них технічним культурам. Поруч цього надмірна густість людності та низька прибутковість господарства створює в районі аграрну перенаселеність, і зменшити її — дуже важливе завдання.

Щоб забезпечити сировиною запроєктовані заводи треба буде засіяти картоплею 5.000 га.

Продукція крохмалень та крохмале-паточного заводу почасти піде на експорт (крохмаль), а почасти на потреби Кондтресту (патока).

Перепускна спроможність запроєктованих заводів складає для Велико-Писарівського — 3.000 тонн крохмалю, для Старо-Салтівського та Печенізького по 1.000 тонн крохмалю, паточного заводу в Харкові — 3.000 тонн патоки. Коштуватиме це будівництво усе — 1.000.000 крб.

Перероблення городини. Консервне виробництво — нове для Харківщини. Організувати його вимагає потреба інтенсифікувати сільське господарство окремих районів. Передбачається збудувати завод городинних консервів у Новій Баварії з перепускною спроможністю 10.000.000 фунтобанок і в Змізві завод, що вироблятиме пюре з баклажанів — 100.000 пудів щороку. Крім того є думка збудувати наприкінці п'ятиріччя ще один завод городинних консервів в одному з районів.

Будування консервних заводів коштуватиме 1.500.000 крб., заводу баклажанового пюре — 300.000 крб.

Наслідком накреслених вище заходів виробництво харчової промисловости в цілому збільшиться 1932—1933 року проти 1927/28 року випуском продукції з 30.678.000 крб. до 56.088.000 крб., робітничою силою — з 2.260 чоловіка до 3.815 чоловіка. Зростання продуктивности праці передбачається на 137%, а зарплати — на 38%.

Капіталовкладання протягом п'ятирічки дорівнюватимуть 6.476.000 крб.; знизити собівартість продукції намічено на 38%.

Гуральництво. На початок п'ятирічки гуральницька промисловість Харківщини мала 10 одиниць, що працювали.

Гуртова продукція гуралень збільшиться з 2.920.000 крб. до 3.980.000 крб., тобто на 37%, бо якнайбільше буде використано основний капітал підприємств.

Кількість робітничої сили лишається незмінна в зв'язку з тим, що випуск на одного робітника збільшується відповідно до збільшення випуску продукції в цілому.

Заробітна плата протягом п'ятирічки збільшиться на 17% (невисокий темп зростання заробітної плати треба пояснити невеликим зростанням продукції).

Собівартість продукції зменшиться на 25%, бо наслідком збільшення питомої ваги місцевої сировини замість довізної, збільшення випуску продукції, зменшення видатків на паливо на одиницю продукції, зменшення накладних видатків та повнішого використання капіталу на підприємствах зменшиться вартість сировини.

Наприкінці п'ятирічки гуральні будуть забезпечені сировиною (картонною за контрактацією та по додаткових закупках) на 65% проти 50% 1927/28 року. Решта сировини — 35% — довізна сировина (кукурудза) і почасти патока.

На капітальні роботи протягом п'ятирічки на гуральнях передбачається витратити 725.000 крб.

Броварництво, а також виробництво оцту та штучних мінеральних вод збільшиться з 4.768.000 крб. 1927/28 року до 9.552.000 крб. 1932/33 р., з тим, що виробництво пива стабілізується на 2.500.000 відер, а виробництво меду, квасу та штучних мінеральних вод дуже розвинеться і досягне наприкінці п'ятирічки 1.000.000 відер.

Число робітників збільшиться з 548 до 724 чоловіка, або на 23,1%, а службовців — зменшиться з 127 до 118 чол., тобто на 7,1%.

Випуск продукції на 1 чол. збільшиться на 51,7%, дійшовши наприкінці п'ятирічки 1.100 крб. на одного робітника проти 725 крб. 1927/28 року. Заробітна плата збільшиться на 22,3%, а собівартість продукції намічено зменшити на 33,1%.

Олійництво. На Харківщині працює лише одна олійниця у м. Вовчанському — у районі інтенсивного буряківництва, і це обмежує розвиток місцевої сировинної бази та відбивається на завантаженні олійниці. П'ятирічний план передбачає збільшити перероблення насіння лише на 13%, тобто на 14.000 тонн. Капітальні роботи на олійниці не передбачають розширити її перепускну спроможність, маючи на увазі лише підтримати устаткування та почасти замінити його на нове. Загальний розмір намічених капітальних видатків складає 240.000 крб.

В той час, коли збільшення перероблення сировини запроєктовано лише на 13%, випуск продукції зросте більшою мірою наслідком накресленого кращого використання сировини та збільшення випуску олії. Гуртова продукція зросте на 27% (з 1.545.000 крб. до 1.966.000 крб.), а собівартість зменшиться на 27%. Робітників поменшає на 7% (з 72 до 67), заробітна плата зросте на 14,5%, а продуктивність праці на 52%.

Тютюнова промисловість. Розширити підприємства тютюнової промисловости вимагають невідповідність приміщень та устаткування фабрик до їх виробничої програми й особливо неможливість збільшити випуск продукції до розмірів, потрібних для постачання цілого району, що економічно тяжить до Харкова. У зв'язку з цим передбачається сконцентрувати обидві фабрики №№ 5 та 6 на території п'ятої фабрики, доустаткувати її й побудувати там новий корпус. Концентрація фабрик за попередніми обрахунками коштуватиме 1.000.000 крб., крім того, на капітальний ремонт передбачається витратити 437.000 крб. Нове устаткування, потрібне, щоб здійснити виробничу програму та виконати високі техніко-економічні показники, коштуватиме 416.000 крб. Ефективність нового устаткування можна визначити тим, що з працею на одну зміну можна буде покрити його вартість за 8 років.

Наслідком цього передбачається збільшити випуск продукції в 1,7 раза, зменшивши число робітників на 3%. Продуктивність праці передбачається збільшити на 75% (з 568 крб. до 1.000 крб. на одного робітника), а заробітну плату — на 20%.

Шкіро-взуттєва промисловість.

Ця галузь промисловости випустила продукції 1927/28 року приблизно на суму 7.000.000 крб. Найбільші підприємства — завод „Більшовик“ та взуттєва фабрика імени Кагановича увіходять до Укршкіртресту й дають 64% всієї продукції. До місцевої промисловости належать взуттєва фабрика ім. Профінтерну, шкірзавод ім. Леккерта та лимарня. Протягом п'ятиріччя до складу місцевої промисловости увійде сиричня в Богодухові та передбачається побудувати лінією республіканської промисловости новий хромовий завод.

Численні економічні переваги дають змогу запроєктувати вищий темп зростання шкіро-взуттєвого виробництва на Харківщині, ніж пересічно - українські, та піднести розмір виробництва наприкінці п'ятирічки до 63.300.000 крб. Отже, Харків обернеться на один з найбільших центрів шкіро-взуттєвої промисловости на Україні.

Плян накреслює такі перспективи розвитку окремих виробництв і підприємств: на фабриці ім. Кагановича збільшити випуск продукції в 16 разів (з 1.926.900 крб. до 30.680.000 крб.).

Запроєктоване велике розширення виробництва потребує правильного постачання фабриці сировини та півфабрикатів щодо кількості їх і асортименту. Завдання це розв'язується прикріпленням заводу „Більшовик“, що має обслуговувати фабрику.

Капітальні вкладання сумою 1.500.000 крб. витрачено буде на будівництво нового корпусу на новій території, — це й зроблено протягом першого року п'ятирічки.

Число робітничої сили збільшиться з 170 чоловіка 1927/28 року до 2.360 1932/33 року.

Наслідком реорганізації цілої системи виробництва запроєктовано збільшити продуктивність праці на 173%. Пересічна зарплата майже не зазнає зміни: 117,3 крб. напочатку й 120 крб. наприкінці п'ятирічки. Собівартість зменшиться на 20%.

Чинбарню „Більшовик“, що виробляла до 1928/29 року червоночинені шкіри, переустатковано 1928/29 року для виробництва хромку, щоб забезпечити сировиною реконструйовану фабрику ім. Кагановича. Капітальні роботи на 100.000 крб. дали змогу пристосувати цей завод для вироблення від 5.000.000 до 6.000.000 футів хромку.

За пляном розвитку шкіро-взуттєвої промисловости України передбачається побудувати в Харкові новий хромовий завод з річним випуском продукції на

18.000.000 футів хрому. Вартість його 3.500.000 крб. Багато міркувань промовляють за доцільність побудови цього заводу саме в Харкові: розширення взуттєвого виробництва робить з Харкова один з найбільших центрів споживання хромової сировини. Лише для фабрики ім. Кагановича, без взуттєвого виробництва місцевої промисловости та кооперації треба буде приблизно 11.000.000 футів хрому наприкінці п'ятирічки, або 55% продукції нового заводу. Територіальна близькість хромового заводу до фабрик дає змогу якнайраціональніше організувати крій футового товару й уникнути видатків на залізничний транспорт.

Харків перебуває в досить сприятливих умовах постачання сировини, бо до нього тяжить ринок, де концентрується 30% всієї кількості худоби й здобувається приблизно 34% всієї заготовленої шкіри з 35% всього зарізу.

Питання постачання заводів робітничої сили буде розв'язане позитивно, бо в Харкові є аналогічні виробництва, є змога своєчасно її підготувати.

Нарешті, енергія з Есхару здешевить фабричне будівництво, бо не треба буде робити витрат на силові установки; будівання хромового заводу в Новій Баварії дасть змогу йому утилізувати спрацьовану пару з кодоларні, а це також набагато зменшить виробничі витрати.

Місцева шкіро-взуттєва промисловість. Випуск шкіро-взуттєвого виробництва місцевої промисловости накреслено збільшити щодо шкіри в 3,6 рази (з 1.188.000 крб. 1927/28 р. до 4.260.000 крб. 1932/33 р.), щодо взуття—в 7,2 рази (з 1.041.000 крб. до 7.500.000 крб.), щодо лимарського виробництва—в 9 разів (з 324.000 крб. до 2.916.000 крб.).

Теперішній стан шкіро-взуттєвої промисловости вимагає чималих витрат, щоб забезпечити їхню рентабельність. Загальна сума видатків становить 542.000 крб. На окремих підприєм-

ствах ці видатки розподіляються так: чинбарня — 85.000 крб. на капітальний ремонт, розширення сушарні, паросилове господарство й доустаткування; взуттєва фабрика — 292.000 крб. на перебудування приміщень, доустаткування й механізацію; лимарня — 96.500 крб. на перебудування приміщень, заміну й доповнення устаткування, механізацію.

На організацію сирцевого виробництва на заводі в Богородухові накреслено витратити 67.500 крб., щоб постачати сирець лимарні.

Робітнича сила на цих підприємствах збільшиться з 349 чол. до 1.247 чол. Заробітна плата збільшиться на 14,7%; продуктивність праці — на 100,3%.

Жиро-парфюмерна й хемічна промисловість.

На початку п'ятиріччя в складі місцевої державної легкої хемічної промисловости Харківщини було 7 підприємств.

Жирова група об'єднує три підприємства (1 і 2 миловарні та фабрику „Трудовий хемік“. Лакофарбне виробництво складається з одного підприємства (фабрика фарб). Крім того є три підприємства: фабрика галенових препаратів, дзеркальна й вибійна фабрики.

Підприємства треба розширити й спеціалізувати. Протягом п'ятиріччя виробництво спеціалізуватиметься на жировій групі й лакофарбній. Внаслідок цього на кінець п'ятирічки жирова група матиме два підприємства — одну миловарню з цехом для вироблення простого мила і цехом для вироблення туалетного мила.

Лакофарбну групу накреслено збільшити на одно підприємство, приєднавши фарбарню Ізюмську, що ~~них фарб, які~~ ^{на} устали для виробництва сухих мінераль-
накреслено зосередити виробництва ~~виробництва~~ сухих земляних фарб, олійних земляних фарб і вареної олій ~~в межах~~ потреби обох фабрик тресту.

На капітальні роботи Хемкомбінату накреслено витратити 5.654.100 крб., з них на нове будівництво — 2.900.000 крб. — 51,3%.

Гуртова продукція в наслідок накреслених капітальних робіт збільшиться за п'ятиріччя в 7,7 рази (з 5.616.000 крб. до 43.266.200 крб.).

Відповідно до напрямку видатків на капітальні роботи, вимог ринку й узятій лінії на спеціалізацію виробництва, найзначніше збільшення випуску продукції за п'ятиріччя дає туалетне мило й пральний порошок (більше, ніж у двадцять разів), мило англійське (в 10 разів), лаки олійні й спиртові, варена олія й фарби.

Збільшення випуску продукції на одного робітника накреслено на 310% (з 1.292 крб. до 5.302 крб.), в тому числі щодо жирової групи на 206,6% (з 1.655 крб. до 5.075 крб.), щодо лакофарбної — на 447,1% (з 1.139 крб. до 6.231 крб.).

Збільшення заробітної плати становить у цілому 25% (на кінець п'ятирічки 107 крб. 50 коп.).

Зменшення заводської собівартості продукції накреслено на 35,5%, в тому числі щодо жирової групи на 31,6% і щодо лакофарбної на 51,2%. Собівартість продукції зменшиться на 36,7%.

Зменшення відпускних цін за п'ятиріччя становить 32%, в тому числі щодо жирової групи 27,2%, а щодо лакофарбної 51,8%.

Паперове виробництво. У Харківській окрузі є 2 паперові фабрики — Роганська й Донецька. Різний стан основного капіталу й різні умови роботи на цих фабриках визначають відмінність перспектив їхнього розвитку.

Роганська фабрика є одне з найстаріших підприємств (заснована майже півстоліття тому), має дуже спрацьований основний капітал як виробничого устаткування, так і споруджень і будівель. За підрахунками фабрики, ступінь спрацьованості доходить приблизно 30%.

При визначенні розвитку перспектив Роганської фабрики за вирішальний момент є не так стан і можливість реконструкції основного капіталу, як надзвичайно незадовільні умови її водяного господарства. Фабрика розташована на маловодній річці, що не дає можливості, виходячи з санітарно-гігієнічних умов, спускати стічні води в річку.

Річний випуск продукції фабрики протягом п'ятиріччя майже не змінюється, збільшившись з 1.765.000 крб. до 1.787.000 крб., або на 1,5%.

Капітальні видатки обмежуються ремонтом старих будівель, заміною цілком спрацьованого устаткування, без чого неможлива робота всієї решти устаткування, і ремонтом. Загальна сума капітальних витрат становить 450 тис. крб., з них 50 тис. крб. витрачається на житлобудівництво.

Число робітників накреслено скоротити з 368 до 312 чоловіка, не змінюючи розміру заробітку. Разом із цим, наслідком раціоналізації виробництва, продуктивність праці збільшиться на 19%. Зниження собівартості запроєктовано від 21,2% до 24,2% в окремих сортах обгортувального паперу.

Донецька фабрика станом свого основного капіталу й умовами роботи є цілком перспективне підприємство. Тому п'ятирічний план накреслює велику реорганізацію й розширення її. Вже 1928/29 р. накреслено було устаткувати на фабриці другу самочерпалку для виробництва цигаркового паперу, щоб пустити її у III кварталі 1929/30 року. Вартість цієї роботи становить суму 1.314.600 крб., сума ж усіх капітальних видатків становить 1.869.000 крб., з них 355.000 крб. накреслено витратити на житлове будівництво, а 214.400 крб. — на капітальні ремонти.

Гуртова продукція фабрики збільшиться останнього року п'ятирічки на 130% (з 1.121.000 до 2.577.000 крб.), число робітників збільшиться з 199 до 312 чол. Про-

дуктивність праці накреслено збільшити на 30%; собівартість продукції зменшити на 25,6%.

Поліграфічна промисловість.

Проведення спеціалізації поліграфічної промисловості Харкова й збудування нової газето-журнальної друкарні зумовить темп зростання продукції поліграфічної промисловості округи, що чимало випереджає темпи поліграфічної промисловості на всій Україні. Так, продукція харківської поліграфічної промисловості зростає в 2,6 рази, а поліграфічна промисловість України збільшиться в 1,9 рази. Такий темп зростання продукції харківської поліграфічної промисловості буде наслідком зростання продуктивності праці на 118%, проти 55% в українській поліграфічній промисловості, а до цього своєю чергою призведе велика спеціалізація окремих друкарень, що її накреслено провести протягом п'ятиріччя, й великі капіталовкладання (2.850.000 крб.), головню, на реконструкцію наявних підприємств і збудування нової газетної фабрики (2.800.000 крб.). Зменшити собівартість продукції передбачено на 43%, на 29% тільки зниженням частки зарплати й калькуляції, а решта зменшенням накладних цехових, загальнозаводських і управлінських видатків.

Велике збільшення випуску продукції протягом п'ятиріччя вимагає збільшити робітничу силу тільки на 20% і в основному для нової друкарні.

Збудувати нову друкарню вимагає велика спрацьованість основного капіталу газетних друкарень у Харкові, що не дає змоги відповідно налагодити журнально-газетної справи й не відставати від чималого зростання періодичної преси. Наслідком збудування нової друкарні чимало зменшиться собівартість продукції й відпускні ціни, і це дасть змогу розповсюджувати газету й книжку серед широких мас і здійснити накреслений темп культурної п'ятирічки.

Кустарницько-реміснича промисловість.

Кустарницько-реміснича промисловість Харківщини щодо випуску продукції й числа робітників, що працюють у ній, посідає перше місце в кустарницько-ремісничій промисловості цілої України.

Ця галузь промисловости відіграє чималу роль і в промисловому виробництві Харківщини. Так поруч випуску промислової продукції в окрузі 1927/28 р. на суму 350 млн. крб. випуск продукції кустарницько-ремісничої промисловости становить 71 млн. крб., або близько 20%; щодо робітничої сили — питома вага цієї галузі промисловости ще більша, а саме — 48,5%.

Із загального числа робітників кустарницько-ремісничої промисловости 46.165 чол., на 1 жовтня 1928 р. кооперовані кустарі становили до 23%, або 10.593 чоловіка, з них в м. Харкові 6.572 чоловіка, або 62%, а решта — 4.021 чоловіка, або 38% — на селі.

Кустарницько-промислова кооперація випустила продукції 1927/28 р. на 20.836.000 крб., або приблизно на 30% загального випуску від усієї кустарницько-ремісничої галузі Харківщини. З цього числа випуск продукції кооперації в місті становить 18.388.000 крб., або 88%, а на селі 2.448.000 крб., або 12% загальної кількості випуску кустарницько-промислової кооперації.

Отже, кустарницько-промислова кооперація в умовах Харківщини, набувши чималого розвитку, ще багато чого не зробила, щоб об'єднати навколо себе ремісницьке виробництво, що має втричі більше робітників, ніж кустарницько-промислова кооперація, і зосереджує в собі випуск продукції на суму 51 млн. крб. 1927/28 року.

Кустарницько-промислова кооперація найбільшого розвитку дійшла в місті, де питома вага числа робітників становить 62% і випуску продукції 88%, в селі зосереджено 38% числа робітників окружної кустар-

ницько-промислової кооперації, яка випускає продукцію розміром 12% вартості всієї продукції, що її випускала кооперація 1927/28 р.

Звідси висновок, що кустарницько-промислова кооперація має багато можливостей для поширення залученням ремісничої галузі і організацією нових промислів на селі.

Число кустарів, кооперованих в кустарницько-промисловій кооперації, на 1 жовтня 1933 р. збільшиться майже в 3,4 рази (з 10.593 чол. до 35.300 чоловіка), при чому в місті помічається повільніше зростання проти зростання на селі; у місті зросте число кооперованих кустарів з 6.572 чол. до 16.454 чол., або на 150%, тоді як на селі на 370%—з 4.021 чол. до 18.936 чол.

Накреслюється також зростання кооперування в кредитово промислових товариствах з 3.860 чол. до 5.890 чол., або на 50%.

Протягом кількох років кустарницько-промислова кооперація майже не робила витрат на капітальне будівництво й тільки 1927/28 р., вперше за час існування харківської куспромкооперації проведено капітальне будівництво на 1 млн. крб., що дало можливість збудувати в м. Харкові 5 підприємств на 2.170 чоловіка й на селі 11 підприємств на 2.030 чоловіка.

Капітальні роботи в куспромкооперації за п'ятирічним планом становлять суму в 7.961.000 крб., з них на розвиток виробництва будівельних вогнетривалих матеріалів—2.360.000 крб., або 29,6% загальної суми капіталовкладань. На розвиток промислів, що працюють на дефіцитній сировині, асигновано 2.790.000 крб., або 35,9% усіх асигновань. Такий чималий відсоток капіталовкладань у ці промисли запроектований у зв'язку з потребою механізувати виробничі процеси, щоб урівняти їхню продукцію якістю й цінами з продукцією держпромисловости. На розвиток промислів, що працюють на місцевій і недефіцитній сировині асигнується 2.100.000 крб., або 26,4% усіх асигновань.

Решта запроєктованих сум—711.000 крб., або 9% загальної суми капіталовкладань припадає на всі інші промисли.

За контрольними числами НРНГ УСРР збільшення продукції промкооперації України запроєктовано в 4,3 рази, а збільшення продукції харківської кустарницько-промислової кооперації накреслюється в 4,5 рази проти випуску продукції 1927/28 р. Випуск продукції 1932/33 р. становитиме суму в 98.455.000 крб.

Розміри випуску продукції в промкооперації Харківщини за теперішнього її стану залежать від проблеми сировинних ресурсів. У минулому кустарницька промисловість Харківщини на $\frac{3}{4}$ розвивалася на сировині, що тепер дефіцитна. Ця особливість зберіглася й досі і відбивається на п'ятирічних накресленнях місцевої кооперації.

П'ятирічка НРНГ передбачає, що сировинний дефіцит для промкооперації буде більш чи менш вижитий. Проте, як довели останні роки, п'ятирічний контингент не встигає за зростанням промкооперації, тому темпи розвитку таких промислів, як взуттєвий, пошивний, панчішно-трикотажний та ін. запроєктовані в цьому п'ятиріччі порівнюючи невисокі.

	Продукція 1932/33 р. у тис. крб.	Збільшення у відс.	Пересічно українське збільшення у відс.
Взуттєвий	11.040	264	320
Пошивний	6.600	114	300
Панчішно-трикотажний	6.740	112	—
	24.380	162	—

Щождо промислів, що працюють на недефіцитній сировині, як от дерево, тваринні продукти, мінерали тощо, то тут запроєктовано чимало більші темпи збільшення продукції.

Такий посилений розвиток виробництва, що працюють на достатній сировині, є продовження реоргані-

зації промкооперації Харківщини, яку провадить Промкредитспілка з минулого року.

Вишукуючи нові джерела сировини, промкооперація з 1927/28 р. організувала підприємства утилізації покидьків і послідків, утворила верболозні плянтації тощо. П'ятирічний план накреслює даліше розгортання цієї роботи: посліди мануфактури накреслено перероблювати в шапкарництві, бляхи — в іграшках, шерсти — у поветяному виробництві, роги й кістки — у гудзиковому, шкіри — у спеціально килимовому тощо.

П'ятирічний план розв'язує проблеми збільшення випуску й заробітної плати промкооперації так: випуск на одного чоловіка на рік за всією системою збільшується на 15%, а зарплата на 10% з природними коливаннями в окремих промислах відповідно до сировинних можливостей, умов праці, специфічності виробництва, складу робітничої сили тощо.

Підвищення продуктивності праці в промкооперації не має того значіння, якого воно набирає в держпромисловості. Тут це питання зв'язане головно із сировинною базою, що вона призводить до примушеного тимчасового безробіття й роботи з недостатнім завантаженням. Крім того, доведення продуктивності праці в промкооперації до нормальних розмірів в умовах нестачі природно спричиниться до скорочення можливого темпу кооперування.

Запроєктоване збільшення заробітної плати відповідає збільшенню випуску й потрібним набиранням, щоб механізувати протягом найближчих років виробничі процеси промислів, що їх охопила промкооперація.

Продукцію для експорту за п'ятиріччя накреслено збільшити з 60 тис. крб. до 2.500 тис. крб. Накреслено експортувати предмети вишивання, деревообробного промислу, точної механіки й хемічного виробництва (дзеркала).

Кустарницько-реміснича промисловість нині й надалі повинна забезпечити поповнення широкого споживницького ринку з номенклатури, якої не виробляє держпромисловість, орієнтуючися на перероблення переважно місцевої, недефіцитної сировини, і крім того виготовляти півфабрикат з дальшими процесами оброблення його на підприємствах держпромисловости.

2. Зміцнення енергетичної бази — одно з найважливіших завдань у розвитку господарського життя округи.

Посилення темпу індустріялізації країни, реорганізацію сільського господарства на вищій технічній базі й соціалістичну його перебудову можна здійснити лише за умов забезпечення окремих галузей народного господарства відповідною енергетичною базою.

Стан електрифікації округи на початку 5-тирічки можна характеризувати так: потужність електричних станцій загального користування становить в усій окрузі приблизно 23.000 квт.; з них лише нові турбогенератори ХЦЕС потужністю на 16.000 квт. і кілька нових станцій місцевого значіння можна буде експлуатувати протягом п'ятиріччя. Наявні електростанції при промислових підприємствах Харкова й округи загальною потужністю приблизно на 15.000 квт. трохи не всі цілком спрацьовані і вимагають заміни устаткування.

Шляхи розв'язання проблеми електрифікації. В основному проблему енергогосподарства розв'язує збудування районної електростанції — Есхару і кількох електростанцій місцевого значіння. Нова районна електростанція після об'єднання з ХЦЕС обслуговуватиме, крім промисловости й комунального господарства Харкова, ще кілька районів, що економічно й територіально тягнуть до Есхар — ХЦЕС.

Електропостачання міста Харкова від Есхар — ХЦЕС.

Розглядаючи навантаження станцій Есхар — ХЦЕС у місті Харкові на п'ятиріччя, маємо поділення на такі основні групи: комунальні підприємства, велика промисловість і середнє та дрібнотоварове навантаження.

Комунальні підприємства. Освітлення приміщень — приріст на п'ятиріччя взято розміром 25% на рік; освітлення державних установ і підприємств — щорічний приріст встановлено в розмірі 10%; освітлення вулиць — щорічний приріст накреслено 200 квт.; трамвай — число годин на рік встановлено максимум 5.500; водогін — число годин на рік накреслено максимум 6.000; каналізація — річне число годин накреслено максимум 5.500.

Для Харкова для комунальних потреб число використання енергії збільшиться з 26.443.000 квт. - годин до 89.000.000 квт.-годин, тобто у 3,3 рази.

Велика промисловість. Зростання навантаження на підприємствах великої промисловости за п'ятирічним пляном електрифікації ув'язано із запроєктованим за контрольними числами випуском продукції для цих підприємств.

Використання енергії Есхар — ХЦЕС для союзної промисловости збільшиться з 16.332.000 квт. - годин 1927/28 р. до 72.800.000 квт. - годин 1932/33 р., тобто майже в 4,5 рази, по республіканській із 15.180.000 квт.-годин до 62.000.000 квт. - годин, тобто в 4,1 рази.

Середнє й дрібнотоварове навантаження. До цього розділу увійшли всі підприємства ХОМП'у, підприємства дрібної кустарницької промисловости, приватні підприємства, що мають моторове навантаження тощо.

Річне число годин накреслено максимум 2.500, щорічний приріст навантаження — 15%. Для місцевої промисловости у Харкові накреслено збільшити споживання енергії з 10.000.000 квт.-годин до 25.000.000 квт.-годин, тобто в 2,5 рази.

Електрифікація районів Харківської округи.

Використання електроенергії Есхару. Електрифікація районів від Есхару розв'язує технічно й економічно раціонально питання постачання електроенергії сільському господарству.

Детальне обслідування районів виявило, що можна електрифікувати від Есхару райони: Липецький, Золочівський, Зміївський, Деркачівський, Харківський, Мерефянський, Люботинський, Вільшанський і Старо-Салтівський.

Основні передумови, щоб електрифікувати ці райони,—відносна близькість їх до Есхар—ХЦЕС і більш чи менш великі споживачі енергії.

За об'єкти електрифікації, що за ними зроблено облік витрати енергії і потрібна потужність, на перший час узято лише споживачів, що переробляють продукцію врожаю, тобто молотарки, млини, олійниці, крохмальні, круподерні тощо, різні кустарницькі промисли, сільське водопостачання й освітлення. Надалі, використовуючи електроенергію в сільському господарстві, число споживачів повинне чимало збільшитися.

Конкретні заходи щодо електрифікації районів від Есхар—ХЦЕС полягають у тому, щоб збудувати такі лінії електропересилань і підстанцій:

1) Есхар—Зміїв завдовжки на 25 клм., навантаженість 38 квт., з підстанцією у Змієві і рукавом від цієї підстанції до Таранівки завдовжки на 15 клм. і до будинку відпочинку на 7 клм., при чому від підстанції при будинку відпочинку накреслено постачати електроенергію селам Гінеївці і Шолудківці.

2) Червона Баварія—Буди, навантаженістю 38 квт. з підстанцією в Будах і рукавами від цієї підстанції до Мерефи завдовжки 10,5 клм. з підстанцією в Мерефі, до Нової Водолаги завдовжки на 18 клм. Другий рукав від Будянської підстанції прямує через Люботин до Вільшан завдовжки на 20 клм.

3) Есхар — Чугуїв — Старий Салтів — Вовчанське — загальна довжина 50 клм. з підстанціями в Чугуєві, Старо-Салтові і Вовчанському. Навантаженість лінії — 38 квт.

4) ХЦЕС — Деркачі — Золочів з підстанціями в Деркачах і Золочеві, довжина 40 клм. і навантаженість 10,5 квт.

5) ХЦЕС — Липці, довжина 30 клм., навантаженість 10,5 квт.

Цілковите охоплення районів, що їх накреслено електрифікувати від Есхару, буде закінчено 1931/32 року.

Електрифікація районів Харківської округи, що їм не постачає енергії Есхар.

У західній частині округи до мережі Есхару не увійшли райони: Велико-Писарівський, Кириківський, Охтирський, Богодухівський, Краснокутський, Коломацький і Валківський; у південній частині: Старовірський, Олексіївський, Лозівський і в східній частині — Печенізький. Із цих районів лише Охтирський, Богодухівський та частина Олексіївський можна віднести до районів з більш чи менш розвинутою промисловістю, решта районів мають або кволо розвинену промисловість, або зовсім її не мають.

Наслідком великої віддаленості між окремими залюдненими пунктами з більш чи менш чималими навантаженнями не можна сполучити їх однією загальною електроцентральною. Деякий інтерес щодо цього являє трикутник навантажень Охтирка — Богодухів — Велика Писарівка, але в одному з цих пунктів (Богодухів) є нова станція. Проте, якщо не можна охопити мережою центральної станції кілька суміжних районів, то все ж п'ятирічний план електрифікації округи передбачає устаткувати всі станції, що їх будуватиметься, виключно генераторами змінного струму, а це дасть змогу розширити мережу споживачів за межі населеного пункту, де є електроустанова.

П'ятирічний план передбачає збудування нових електростанцій в Охтирці, Великій Писарівці, Старовірівці, Олексіївці, Печенігах, Коломаці і поширити станції в Красному Куті, Лозовій, Богодухові й Валках.

Проведення накресленого плану збільшить потужність станцій з 36.843 до 113.853 механічних коней, наслідком чого збільшиться вироблення електроенергії в 3,85 рази (1927/28 року вироблення електроенергії становило 70 млн. квт.-годин, а на 1932/33 рік накреслюється виробляти 269.500.000 квт. - годин). Таке збільшене вироблення електроенергії станеться наслідком поширення Есхару, вироблення якого має дійти (разом з ХЦЕС) 263 млн. квт. - годин.

Отже, Есхар і ХЦЕС вироблятимуть 97,5% усієї електроенергії, а решта — 2,5% припадає на місцеві станції, переважно в районах округи.

Наслідком чималого збільшення вироблення електроенергії є змога збільшити постачання електроенергії людині всієї округи в 3,3 рази (з 44 до 145 квт. - годин), при чому найбільше зростання споживання передбачається на селах — у 7,2 рази, тоді як споживання у місті зростає у 2,5 рази. Не зважаючи на велике зростання споживання електроенергії, селянська людина споживатиме її в 2,6 рази менше за міську; споживання міського мешканця на кінець п'ятиріччя становитиме 380 квт. - годин, а сільського — 145 квт. - годин.

Найбільшу частину енергії, що її вироблятиме Есхар — ХЦЕС, споживатимуть в Харкові комунальне господарство й промислові підприємства. Так, із загальної кількості електроенергії, що її вироблятиме Есхар — ХЦЕС, — 263 млн. квт. - годин, — на покриття потреб комунального господарства й промислових підприємств потрібно близько 189 млн. квт. - годин, або 72%.

Основні споживачі електроенергії — промислові підприємства — збільшать споживання на одного робітника, що працює у союзній промисловості, з 1.650 квт. -

годин до 4.200 квт. - годин, або в 2,5 рази, а в республіканській з 1.300 квт.-годин до 3.500 квт. - годин, тобто у 2,7 рази.

Щоб добути зазначену кількість енергії—269.500.000 квт. - годин, треба закінчити будувати й розширювати Есхар, з'єднати Есхар із споживачами енергії і збудувати, а подекуди розширити місцеві станції в районах. На всі ці роботи з електрифікації округи передбачається сума 24.550.000 крб.

III. Сільське господарство.

Перебудова сільського господарства становить одну з основних складових частин соціалістичної перебудови всього народного господарства.

Сільське господарство постачає сировину для промисловости, забезпечує харчами промисловий пролетаріат дає продукти для експорту.

Швидке зростання індустріялізації країни, зростання промисловости вимагає прискорити перебудову сільського господарства. Сучасне сільське господарство, що досі базувалося в основному на дрібному селянському господарстві—відзначалося своєю низькою продуктивністю й низькою прибутковістю.

Сільське господарство у своєму розвитку надмірно відстає від розвитку промисловости, не встигає за зростанням промисловости, сировинних, харчових і експортних потреб країни. Підвищенню продуктивності сільського господарства перешкоджає розпорошеність, дрібність сільського господарства, його низька товарність, низький рівень сільськогосподарської техніки й культури.

В умовах дрібного господарства можливості піднести техніку й товарність надзвичайно обмежені й не забезпечують прискореного зростання продукції сільського господарства відповідно до зростання промисловости. Тільки утворення великого сільськогосподар-

ського виробництва відкриває широкі можливості для селянського господарства щодо застосування високої техніки, підвищення його інтенсифікації й товаровості.

У капіталістичних країнах, за капіталістичного ладу утворення великого сільського господарства відбувається лінією зростання куркульських і поміщицьких господарств, зруйнування й зубоження основної маси бідняцько-середняцьких господарств, витиснення їх із сільськогосподарського виробництва, а в умовах пролетарської диктатури перетворення дрібного селянського господарства на велике сільськогосподарське виробництво відбувається зовсім по-іншому.

Зростання продуктивності й прибутковості селянського господарства, підвищення його техніки в сучасних умовах соціалістичного перебудування народного господарства — пов'язані не з зруйнуванням, а з піднесенням добробуту основної маси бідняцько-середняцького селянства й рішучої ліквідації експлуатації бідняка й середняка від куркуля та цілковитої ліквідації куркульства як класи, на основі суцільної колективізації окремих районів. Ще XV з'їзд партії відзначив:

„Диктатура пролетаріату, націоналізація землі, великої промисловості й банків не тільки дають змогу вести сільське господарство за собою, але й створюють зовсім інше, ніж у капіталістичному суспільстві, співвідношення між містом і селом. Індустрія капіталістичного суспільства у своєму розвитку спирається на таке утворення внутрішнього ринку, що передбачає зруйнування основної маси середняцького селянства, саме розпад цієї основної групи в зв'язку з її пролетаризацією. Навпаки, в умовах пролетарської диктатури процес утворення внутрішнього ринку ґрунтовно відмінний від того, що ми маємо за капіталізму. Ринок зростає тут не через зубоження й пролетаризацію основної маси селянства, але через зростання добробуту середнього селянства й сільської бідноти“.

В умовах пролетарської держави дрібне сільське господарство, малопродукційне, технічно відстале, перероджується на велике колективне господарство з підвищеною технікою й продукційністю.

Куркуль чинить величезний опір процесові соціалістичного перебудування сільського господарства й зростанню колективного будівництва. Куркуль як мога намагається підірвати розвиток колективів і проведення заходів, щоб піднести продукційність бідняцько-середняцьких господарств, застосовуючи поруч шаленої агітації також і активних дій, терористичних актів (убивства, підпали тощо).

Наймит, бідняк і середняк під проводом пролетаріату і його компартії на базі генеральної лінії партії б'ють куркульський опір, перемагають класових ворогів, нищать усі перепони на шляху соціалістичного перетворення села й пробивають собі шлях до прогресивних форм колективного рільництва й колективної праці, що полегшують тяжку селянську працю.

Але швидко зростання промисловости в країні, зростання промислового пролетаріату посилило вплив соціалістичної промисловости на сільське господарство.

Із зростанням промисловости, із зростанням промислового пролетаріату зросло єднання між робітничою класою і бідняцько-середняцьким селянством, чимало зросла активність і самодіяльність широких наймитських і бідняцько-середняцьких мас селянства. Колективне будівництво набуло масового характеру.

Відмітна риса колгоспного руху в тому, що за бідняком рушила до колгоспів і основна маса середняцького селянства, усвідомивши всі переваги й вигоди великого колективного сільськогосподарського виробництва. Сільське господарство набуває цілком іншого характеру, іншого ладу.

Величезний темп індустріялізації, зростання колгоспів і радгоспів, МТС, суцільна колективізація цілих районів обумовили перехід партії від політики

обмеження й витиснення капіталістичних елементів до політики ліквідації куркульства як класи на базі суцільної колективізації.

Соціалістичний сектор народного господарства, що досі спирався майже виключно на соціалістичну промисловість, тепер поступово починає спиратися також і на соціалістичний сектор, що швидко зростає в сільському господарстві.

Село набуває цілком іншого вигляду, іншого характеру. На базі масової колективізації, переходу цілих сіл і районів до суцільної колективізації відбувається цілковита ліквідація куркульства як класи. Село ступнево поділяється на дві частини: на колгоспників, цей передовий загін і базу соціалістичного перебудування сільського господарства, і на неколгоспників із бідноти й середняків; вони ще досі не залучені до колективного будівництва, але, безумовно, щонайшвидше переконаються у всіх перевагах великого колективного господарства, у його безумовних вигодах для кожного бідняка й середняка і, за прикладом передової, найактивнішої частини бідняцько-середняцького селянства, також рушать у колгоспи. Тези тов. Яковлева на доповідь на XIV партконференції підкреслюють: „Відтепер у найважливіших зернових районах СРСР село поділяється на дві основні частини: на колгоспників, що є справжня й міцна опора радянської влади, і на неколгоспників із бідноти й середняків, що поки ще не бажають увійти в колгоспи, але яких масовий досвід колгоспів безумовно переконає за найкоротший строк у потребі вступити на шлях колективізації“.

На базі такої перебудови сільського господарства, зростання колективного сектору в сільському господарстві поруч одночасного зміцнення й зростання добробуту індивідуальних бідняцько-середняцьких господарств, мають статися корінні зміни напряму сільського господарства Харківщини.

Швидке зростання промисловости на Харківщині, збудування Тракторобуду, розширення наявних заводів: ХПЗ, ДЕЗ, заводу „Серп і Молот“, перетворення їх на великі заводи-велетні — все це, безумовно, спричиниться до величезного зростання робітничої людности в окрузі. Постануть нові великі міста навколо тих, що будуються, велетнів соціалістичної промисловости; у зв'язку з цим відкриються широкі можливості для розвитку найприбутковіших і найвигідніших галузей сільського господарства, — інтенсивного тваринництва й промислового городництва, садівництва, ягідництва.

Місткість ринку м. Харкова швидко зростає. Особливо гостро стоїть питання щодо розвитку тваринництва, зокрема, молочарського скотарства, свинарства й птахівництва, що повинно розв'язати питання постачання місту молочних продуктів і м'яса.

Увесь лад сільського господарства округи, його напрям повинні гостро змінитися. За основну галузь в окрузі повинна стати галузь тваринництва. Інші галузі сільського господарства, зокрема рільництво, — повинні будуватися відповідно до вимог тваринництва й забезпечувати для його розвитку міцну кормову базу.

XIV окружна партійна конференція ухвалила, що, „виходячи із загального піднесення сільського господарства, величезних досягнень у галузі масової колективізації бідняцько-середняцьких господарств, зростання промислового центру, міста Харкова, треба переглянути всю побудову перспективного плану реконструкції сільського господарства, взявши рішуче курс на посилення темпу розвитку тваринництва, городництва, садівництва й технічних культур, перетворивши тваринництво на провідну галузь сільського господарства округи, пристосувавши розвиток сільського господарства до задоволення потреб робітничого постачання й сировинних потреб сільськогосподарської промисловости“.

Всі далішні практичні заходи щодо перебудування сільського господарства в окрузі треба спрямувати для розв'язання цих основних питань — перетворення дрібного, розпоршеного, малопродукційного і малотоварового селянського господарства на велике колективне господарство, тим самим підносячи добробут бідняцько-середняцької маси селянства, і розвитку практичної галузі сільського господарства, зокрема, продуктивного тваринництва, щоб забезпечити робітниче постачання місту Харкову.

Минулий період здійснення п'ятирічки пройшов в умовах загостреної класової боротьби, що дав нечувані досі ні в старій царській Росії ні в європейських країнах темпи розвитку продукційних сил сільського господарства.

Невтомно працюючи над здійсненням постанов XV з'їзду ВКП(б), X з'їзду КП(б)У і наступних пленумів ЦК на основі генеральної лінії партії про послідовну й непримиренну боротьбу на два фронти — проти правоопортуністичних ухилів як головної небезпеки і контрреволюційного тропькізму та „лівих“ закрутів, що загрожують спілці з середняком, наслідком величезної творчої господарської самодіяльності робітничих, наймитських та бідняцько-середняцьких мас селянства Харківщина дійшла величезних наслідків у розвитку соціалістичної реконструкції сільського господарства.

Минулі два роки п'ятирічки є перелімний період у соціалістичному перебудуванні сільського господарства. Питома вага соціалістичного сектору сільського господарства чимало виросла. Якщо 1928 року радгоспи становили 3,8% загальної площі сільськогосподарського користування в окрузі, то в травні 1930 р. їхня питома вага зростає до 12,4%. Питома вага соціалістичного сектору (радгоспів і колгоспів) в загальній гуртовій продукції зерна зростає з 4,5% 1928 р. до 5% 1930 року.

„Якщо конфіскація всіх земель у поміщиків була за перший крок Жовтневої революції на селі, то перехід до колгоспів є другий, і при тому рішучий крок, що визначає основний етап у будівництві фундаменту соціалістичного суспільства в СРСР“.

Колгоспи, що охопили на I/X—1929 року лише 8,7% селянського землекористування, охоплюють уже навесні 1930 року 32,2% селянського користування. Вилучаються окремі райони суцільної колективізації. Організація п'яти машинотракторних станцій в окрузі утворила міцну технічну базу для соціалістичного перебудування сільського господарства.

Чимало поширилася механічна база сільського господарства округи. 1930 року число тракторів доходить 858 проти 434 тракторів 1928 року. Трактор—могутня зброя техніко-культурної революції в сільському господарстві, і якщо в дореволюційний час у нашій окрузі трактора зовсім не було, то тепер понад 9.000 сталевих коней борознять колективні, радгоспні ниви. Будівництво велетня—Тракторового заводу, що випускатиме 50.000 тракторів на рік, швидкий темп розгортання цього будівництва, що мають закінчити 1931 року, на всю гостроту й широту ставлять питання про перегляд нашої п'ятирічки з погляду посиленої механізації сільськогосподарського виробництва. Крім того, потреби робітничого постачання, що чимраз зростають, величезне зростання промисловости, що притягує селянські руки, так само роблять актуальним завдання механізації сільськогосподарського виробництва у всіх його галузях. Прискорення темпу механізації сільськогосподарського виробництва повинне ґрунтовно змінити економіку сільського господарства округи, повинне забезпечити ще швидший процес переходу бідняцько-середняцьких господарств до колективних форм господарювання, піднести продукційність землі, полегшити тяжку працю бідняка і середняка.

Трактор і складна машина стануть за справжніх носіїв технічної революції в сільському господарстві. За завдання нашого плянування повинно бути прискорити цей процес і реорганізувати сільськогосподарське виробництво округи, щоб вкорінити механічну тяглову силу і помалу замінити коня на продуктивну корову, а також реорганізувати рільництво відповідно до завдань швидких темпів розвитку скотарства. Треба твердо і ясно засвоїти, що швидкий темп індустріялізації вимагає і швидких темпів розвитку всіх галузей сільського господарства, які обслуговують потреби робітничого постачання і постачають сільськогосподарську сировину сільськогосподарській промисловості.

У соціалістичному перебудуванні сільського господарства величезної ваги набуває радгоспне будівництво.

„Нові радгоспи повинні будуватися за таким пляном і з таким розрахунком, щоб у майбутньому вони могли перетворитися на індустріяльні центри перероблення сільськогосподарських продуктів колишнього селянського населення і стати за потужний важіль усупільнення селянського рільництва (приклад українського радгоспу ім. Шевченка)“ [з постанови червеного пленуму ЦК ВКП(б)].

Загальна площа радгоспів в окрузі за минулі два роки зросла в $2\frac{1}{2}$ рази. Радгоспи вже 1930 року повинні дати близько 3 — 4 млн. пудів товарового хліба. Утворено широку мережу спеціальних приміських радгоспів із розвитком інтенсивних галузей господарства — молочного господарства, промислового городництва.

За факт величезної історичної ваги є те, що країна пролетарської диктатури успішно розв'язала одну з найскладніших і найважчих проблем, які стоять перед пролетарською революцією і мають вирішальне значіння для успішного здійснення п'ятирічного пляну розвитку всього народного господарства, а саме, зернову проблему.

Будівництво радгоспів, перехід роздріблених бідняцько-середняцьких господарств до колективних форм праці, будівництво колгоспів, МТС, здійснення всіх заходів, зв'язаних із піднесенням технічно й культурно відсталих нив у зв'язку з постановою XVI партконференції і закону ЦВК Союзу про піднесення врожайности в величезний поштовх на шляху мобілізації творчих сил усієї пролетарської країни для розв'язання найважливішої проблеми урожайности, яка має величезне історичне, політичне й економічне значіння. Країна пролетарської диктатури здійснює Ленінове гасло „наздогнати й випередити капіталістичні країни“ не тільки в промисловості, але й в сільському господарстві.

Бідняк і середняк, підтримуючи генеральну лінію партії на розвиток соціалістичної реконструкції сільського господарства, рішуче рве із старим побутом сільського господарства, з його технічною й культурною відсталістю і пробиває собі шлях до прогресивніших, колективних форм господарювання, до піднесення прибутковості сільського господарства і поліпшення свого економічного становища.

Якщо 1927/28 року засівна площа в окрузі збільшилася на 3,4%, то 1929/30 року засівна площа збільшилася на 7,5%. Це зростання засівплощі на базі корінного перебудування соціального характеру сільського господарства в наслідок величезної господарської самодіяльності наймитських і бідняцько-середняцьких мас селянства, що рішуче перемагають клясового ворога, який прагне зірвати пляни соціалістичного будівництва, і розвивають продукційні сили сільського господарства на основі генеральної лінії комуністичної партії.

Поруч величезних структурних змін, що сталися першими двома роками п'ятирічки в сільськогосподарському виробництві округи, ми маємо чималі зрушення в напрямі піднесення техніки, культури і обробітку землі. Постанови V з'їзду рад і XVI партконференції

про підвищення врожайности за п'ятиріччя на 30—35% Харківська округа виконує з перевищенням.

1929 року врожайність хлібів у Харківській окрузі підвищилася на 9,7%, а гуртовий збір 8 основних зернових культур збільшився на 9,2%, 1930 року зростаючи на 16,7%.

Чималі досягнення у розв'язанні зернової проблеми, підвищенні врожайности в умовах корінної соціалістичної перебудови сільського господарства відкривають широкі перспективи розвитку інтенсивних галузей сільського господарства, інтенсивного тваринництва, промислового городництва — у розв'язанні питання робітничого постачання м. Харкова.

Корінне перебудування сільського господарства округи треба провадити, цілком урахувавши всі відмінності природних та економічних особливостей Харківщини. Соціалістичне й технічне перебудування господарства повинне якнайповніше, якнайвичерпніше використовувати всі природні багатства округи, її економічні переваги. Надто мало уваги віддається звичайно вивченню цієї сторони питання.

Широкі пролетарські, наймитські і бідняцько-середняцькі маси селянства, беручи активну участь у перебудуванні свого господарства, повинні якнайповніше уявити собі економічні й природні умови округи.

1. Що являє Харківщина в сільськогосподарському розумінні.

Природні умови округи.

Харківщина міститься на північному сході України. Територія її становить 1.572.000 га. Це — одна з найбільших округ на Україні, своєю територією посідаючи четверте місце. Близько 86% площі Харківської округи припадає на долю селянського землекористування, 7,6% на долю лісофонду і 6,4% на долю різних земель державного і місцевого значіння.

Ґрунт на Харківщині досить багатий і родючий, в переважній своїй частині чорноземля глиняна і суглинкувата і в невеликій частині лісу — деґрадовані чорноземлі. Не зважаючи на своє багатство, ґрунт цей вимагає все ж добрива — в основному фосфорнокислих туків.

Харківщину відзначають посухи. Число опадів, що пересічно бувають за рік, становить близько 450 — 500 м/м.; цього цілком досить, щоб забезпечити нормальний урожай, проте Харківщина часто терпить від посух. Це буває тому, що опади розподіляються на протязі року нерівномірно. Найбільше опадів буває в червні — липні, але часто бувають роки, коли літніми місяцями стають виключні посухи. Це спричиняється до чималих недородів і до серйозних ускладнень у сільському господарстві. Ось чому всю техніку сільського господарства треба спрямувати на забезпечення сталости різних культур проти посухи.

Поруч із посухістю підсоння Харківщини відзначають чималі морози взимку і часті заморозки навесні. Пересічно щось із 150 днів на рік мають температуру нижчу за 0°. Морози й заморозки починаються у вересні і тягнуться частенько до травня. За найкращий приклад можуть правити 1928 і 1929 роки, коли через пізні морози наполовину загинули озимі культури і трохи не вся загинула найцінніша культура — озима пшениця.

Особливо несприятливі кліматичні умовини на півдні Харківської округи (Олексіївський, Старовірівський і Лозівський райони).

Цілком зрозуміло, що техніка сільського господарства, всі агрономічні заходи треба побудувати так, щоб боротися з цими стихійними явищами, з несприятливими кліматичними умовинами Харківської округи. І перспективний плян розвитку сільського господарства округи повинен передбачити всі заходи, що забезпечили б здійснення цього завдання.

Перспективний план передбачає корінне перебудування усіх технічних прийомів сільського господарства, добір нових сортів, морозостійкіших і посухостійкіших, масове закорінення до сільського господарства кращих способів обробляння землі, удобрень, що сприяли б мати вищі урожаї навіть в несприятливих кліматичних умовах Харківщини.

Посуха й нещодавні позначаються не тільки на врожаєві хліба, але й спричиняються до серйозних труднощів у розвитку тваринництва. Так, нещодавно 1924 р. спричинився до великого скорочення всіх видів худоби — корів, свиней, коней — наступних років і, не зважаючи на високий урожай 1925, 1926 і 1927 р.р., відновити отару пощастило з великими труднощами.

Нижченаведені дані характеризують, як повільно відновлюється тваринництво після нещодавнього.

На 100 га ріллі припадає голів:

Р о к и	Свиней	Корів
1924 . . .	17,0	18,4
1925 . . .	8,6	16,1
1928 . . .	25,9	18,4

Тільки на четвертий рік після нещодавнього 1924 року пощастило знову відновити отару корів і свиней до попередніх розмірів.

Які великі бувають коливання врожаю видно з того, що за п'ятиріччя з 1922 до 1926 року урожай жита коливався від 16 до 80 пудів, пшениці від 18 до 68 пудів, ячменю від 9 до 68 пудів з гектара.

П'ятирічний план сільського господарства повинен забезпечити таке перебудування всієї організації техніки селянських господарств, щоб запобігти надалі подібним різким коливанням урожаю та усталити сільське господарство.

Територія округи. Як уже сказано вище, з усієї площі Харківщини 1.572.000 га на долю селянського землекористування припадає 86% або 1.344.000 га. Роз-

поділ цієї площі за окремими угіддями такий: ріллі — 982.000 га, лугу — 48.000 га, садиби — 115.000 га, вигону — 24.000 га, лісу — 80.000 га, різних — 11.000 га, незручних земель — 84.000 га.

Розорані землі на Харківщині, за даними 1928 року, становили 87% усієї зручної землі селянського землекористування, а 13% було під лісами й іншими угіддями, що не підлягали розорюванню. Ліси скупчені переважно у північно-західній і південно-східній частинах округи. Найвищий відсоток незручних земель у районах Мереф'янському, Зміївському, Кириківському, Старосалтівському й Калантаївському.

Округу до останніх років відзначало чимале поширення громадського землекористування (до 50% усієї площі). Землепорядженість була надзвичайно низька. На 1 жовтня 1928 року було землепоряджено до двору 14% усієї площі селянського землекористування, на 1 жовтня 1929 року землепоряджено 24%, а на січень 1930 року темп землепорядження чимало посилювався і вже 1931 року округу в цілому буде землепоряджено.

Економічні властивості округи.

Харківщина має виключні умовини для інтенсивного розвитку сільського господарства, що відрізняють її від усіх інших округ України. За відмінність Харківщини є великий промисловий центр і великий споживницький ринок (м. Харків).

Крім того Харківська округа відмітна чималим розвитком сільськогосподарської промисловости (цукрової, горілчаної), а також достатньою густотою залізничної мережі. Ці економічні умовини сприяють розвитку інтенсивних галузей сільського господарства.

Харків має близько 448.000 чол. людности, яка щороку збільшується на 6,5%. Із збудуванням тракторного і інших заводів населення в Харкові ще більше зросте, отже, зросте потреба в різних продуктах сіль-

ського господарства. Цим і пояснюється, що основний напрям сільського господарства Харківщини є тваринницький і лінією інтенсивного тваринництва, поєднаного з розв'язанням питання робітничого постачання м. Харкова, повинне перебудовуватися сільське господарство округи. Це ясно підкреслено в постанові XIV Харківської окружної партконференції.

Промисловість харківська відбирає величезне число робітничих рук, що їх дають йому з основному приміські райони, де є найвищий відсоток зайвої робітничої сили. В окремих районах зайва робітнича сила в сільському господарстві становить: в центральному приміському районі — 29,4⁰/о, у південно-зернових районах — до 10⁰/о.

Характерне для Харківщини є чимале відчуження робітничої сили за межі свого господарства, зв'язане з впливом міської промисловости. На Україні в цілому відсоток господарств, що відчужують робітничу силу, становить тільки 12,2⁰/о, на лівобережному лісостепу — 13,5⁰/о, на правобережному лісостепу — 8,8⁰/о, а на Харківщині ми маємо 19,4⁰/о. Отже, на Харківщині відсоток господарств, що відчужують робітничу силу за межі свого господарства вищий, ніж по інших округах.

Такі райони як Мереф'янський і Люботинський мають понад 50 — 60⁰/о господарств з нехліборобськими заробітками.

Вплив харківського ринку на сільське господарство.

Харків, як зазначено вище, є не тільки великий промисловий центр, що поглинає багато робочих рук із сільського господарства, але й великий споживницький ринок. Він ставить величезний попит на продукти інтенсивних галузей сільського господарства, що повинно сприяти чималому розвитку цих галузей на Харківщині.

Харків споживає таку кількість продуктів сільського господарства: зернових продуктів — 5,5 — 6 млн. пудів на рік; м'яса — $1\frac{1}{2}$ млн. пудів; молока й молочних продуктів у переводі на молоко $7\frac{1}{2}$ млн. пудів; яєць 85 млн. штук; картоплі близько 2,5 млн. пудів; різних продуктів городництва до 3 млн. пудів. Округа тепер не може задовольнити цілком потреби Харкова на продукти сільського господарства.

1928 року потреби Харкова задовольнялося картоплею, що росла в межах округи, тільки на 63%, молоком і молочними продуктами на 64%, м'ясом на 45% тощо.

Чому сільське господарство Харківщини неспроможне забезпечити потреби м. Харкова.

Сільське господарство Харківщини відмітне в основному низькою продукційністю. Урожай хлібів пересічно в окрузі становить близько 60 пудів з гектара, а дослідні станції, великі радгоспи й колгоспи дають урожай в $1\frac{1}{2}$ — 2 рази більший. Мавши низькі врожаї, селянське господарство неспроможне забезпечити належну кормову базу для тваринництва, тому й тваринництво відмітне пониженою продуктивністю. Удій молока на Харківщині становить приблизно 90 пудів на рік з однієї корови, а є широкі можливості підвищити удій в $1\frac{1}{2}$ — 2 рази. Городництво в селянському господарстві провадиться примітивно, чому й урожайність надзвичайно низька. Наслідком низької техніки сільське господарство округи неспроможне давати потрібної кількості продуктів, щоб задовольнити свої потреби й викинути на ринок чималу частину продукції.

Низька техніка й мала продуктивність сільського господарства є наслідок розпорошеності селянського господарства, якому неприступна ні вища техніка, ні краща організація господарства.

Треба підвищити продуктивність сільського господарства, розв'язати зернове питання, тобто так перебудувати сільське господарство, щоб воно давало якнайвищі врожаї зерна.

Розв'язавши зернове питання, можна забезпечити концентрування корму для тваринництва й розширити площу кормових культур. Це дасть змогу підвищити продуктивність тваринництва.

Плян сільського господарства повинен накреслити заходи, що забезпечили б перехід селянського господарства від малопродуктивного до високопродуктивного, від малотоварового до високотоварового, отже, від малоприбуткового до високоприбуткового. Щоб знайти шляхи до такого перебудування сільського господарства округи треба насамперед познайомитися з тим, що являє сільське господарство в окрузі і яка його структура.

Організація рільництва в окрузі.

За характерну властивість сільського господарства Харківщини є толочна система рільництва. На Харківщині з усієї площі рільництва селянських господарств тільки 76⁰/₁₀₀ (за даними 1927 року) зайнято під засів, решта — 24⁰/₁₀₀ землі залишені під толоку, однорічну й багаторічну, або (невелика частина — 1,8⁰/₁₀₀) під ранніми чистими парами. Толока є в селянських господарствах для випасу худоби, щоб відновити родючість ґрунту; проте, продуктивність толоки надзвичайно низька. Толока дає приблизно 30—35 пудів сіна з гектара, а гектар сіяних трав — вики, еспарцету, люцерни тощо дає не менш, як 150 пудів на рік. Отже, толока, як пасовисько, дає надзвичайно низьку продуктивність. Щодо відновлення родючости ґрунту і підвищення врожайности, толока так само дає знижений ефект. Досліди, роблені роками в селянських господарствах, доводять, що толоку можна

замінити зайнятими парами, і що при цьому не тільки не знижується, а навіть підвищується врожайність озимих культур, посіяних на зайнятих парах.

Не зважаючи на всю не вигідність залишення толок у селянському господарстві, толоку знищувано надзвичайно повільно. Найзацікавленіші вищі куркульські й найміцніші господарства, що мають багато худоби, користувалися з громадської толоки як випасу для своєї худоби та всіляко затримували перехід бідняка й середняка до поліпшених вигідніших для нього культурних парів. Нижчі й середні групи господарств (із засівом до 7 гектарів на одне господарство) мали 87,2% усієї толоки у своєму користуванні і 83,2% усієї худоби в окрузі, а вищі групи господарств мали в своєму користуванні 12,8% толоки і 16,8% худоби. Отже, вищі групи господарств використовували толоку більше, ніж нижчі й середні групи господарств.

Плян накреслює протягом найближчого п'ятиріччя цілком ліквідувати толоку й замінити її зайнятими парами. Пари накреслено зайняти такими культурами, як вика, еспарцет, люцерна, а також стручковими, ранньою картоплею і широкорядним засівом кукурудзи.

Друга властивість рільництва в окрузі—це високий відсоток зернових культур і низький відсоток просапних і, зокрема, корінняків. Зернові культури загальною засівною площею в окрузі становлять 87% і лише 13% припадає на долю інтенсивних високоприбуткових культур. Картопля й буряки становлять тільки 5,2% усієї засівної площі, трави—1,5%, стручкові—0,1%. А ці культури найприбутковіші і найінтенсивніші.

Серед озимих культур переважає жито. Озимі культури становлять в окрузі 47% (1927 рік), в тому числі жито—35,5%, а цінніша товарова культура—пшениця—11,5%.

Це говорить, що рільництво на Харківщині ще лишається в основному зернового напрямку і не присто-

соване ні до обслуговування тваринництва, ні до задоволення потреб робітничого постачання і сировинних потреб промисловости.

П'ятирічний план ставить своїм завданням гостро змінити організацію рільництва, ліквідувати толоку, розширити корінняки, цукровий буряк і картоплю, чимало поширити засів трав, щоб дати змогу утворити сталу кормову базу для тваринництва, розвинути стручкові культури, ці дуже цінні культури для експорту і годування худоби, що до того можуть зростати і в просапному кліні й в зайнятому парі, тобто замість малопродуктивної толоки. Разом з тим в галузі рільництва треба гостро змінити також і техніку. Тепер, як уже було вище сказано, урожайність різних культур надзвичайно низька. Сортових засівів на початку п'ятиріччя було не більше, як 15%, удобрень давалося на 4,5% усієї площі ріллі, ранніх парів було 1,1%. Зерноочищення й протруєння насіння провадилося не гаразд. Рядовий засів охоплював не більше як 40% усіх засівів. Час зорання й засіву не відповідав вимогам агрономічної науки, а запізнена оранка й сівба спричинялися до зниження врожайності. Зяблевої оранки, тобто оранки з осені, потрібної для ярих культур, застосовувалося тільки на площі ярого клину. Боротьбу проти бур'янів і шкідників провадилося дуже мляво, а це знижувало врожайність на 20—30%. Ось чому поруч зміни складу культур і повної ліквідації толоки, план накреслює здійснити заходи щодо масового закорінення до селянських господарств підвищеної поліпшеної техніки рільництва.

Властивості організації тваринництва.

Не краще стоїть справа й у галузі тваринництва. Продуктивність худоби надзвичайно низька. Умови утримання незадовільні, годування нераціональне. У загальній масі кормів, що витрачається на тваринни-

цтво в окрузі, на долю грубих містких кормів доводиться 42,8% (солома, сіно, полова), на соковиті корми—9% (буряк, жмаки), на концентровані корми—24,2% (зерно, борошно, висівки), інші види (пасовисько тощо)—24%, а при раціональному використанні кормів місткі корми повинні становити 12%, концентровані—22%, соковиті—35%.

Тваринництво має інтенсивний характер і склад його такий:

На 100 десятин засіву припадає голів худоби в 1927 р.

	Робочих коней	Волів	Корів	Свиней
Лівобережний лісостеп . .	19,8	6,0	20,8	18,8
Правобережний лісостеп .	14,7	3,1	26,8	29,2
Харківська округа	22,0	7,7	23,5	16,2
Україна	19,8	4,1	19,6	19,0

Харківщину характеризує понижена, проти правобережного лісостепу, грубість корів, не зважаючи на те, що на Харківщині сприятливі риночні умови для розвитку молочного скотарства. Відсоток господарств, що не мають корів, на Харківщині вельми високий і доходить 37,9. Чималий відсоток господарств не має робочої худоби (38%). Інтенсивні високоприбуткові галузі, як от молочне скотарство й свинарство, розвитку не досить.

На Харківщині чимало розвинено вівчарство, що є проте екстенсивна галузь. Вівчарство пов'язане з великою кількістю пасовиськ—толоки і малопродукційне. Тоді, як інтенсивне вівчарство в чужоземних державах дає високу продуктивність—до 5—6 пудів битої ваги і 20—25 фунтів вовни, вівця в наших умовах дає 2—3 пуди битої ваги і не більш 7—8 фунтів вовни.

Надто важливо підкреслити, що поруч загального недостатнього розвитку тваринництва в окрузі, вівчарство відмітне й своєю несталістю, гострими скороченнями в окремі роки.

Ці коливання і скорочення тваринництва є наслідок недостатньої кормової бази, непристосованої системи рільництва до вимог тваринництва.

Класова боротьба на селі, що особливо загострилася останнього періоду, в зв'язку з посиленням темпом соціалістичної перебудови села чимало позначилася і на стані тваринництва в окрузі.

Основна маса середняцького селянства поруч бідняків і наймитів пішла шляхом колективізації, перебудовуючи своє господарство на новий лад, колективи звільняються цим самим від залежності й експлуатації від куркуля. У щільному єднанні з робітничою класою під проводом комуністичної партії наймитство й основна маса бідняцького й середняцького селянства пішли в рішучий наступ на куркуля.

Куркуль чинить шалений опір. Він намагається підірвати соціалістичне будівництво на селі, зруйнувати колгоспи, зруйнувати бідняка й середняка та посилити їхню залежність від себе. Куркуль знищує худобу, знищує отару і провадить агітацію серед широких мас селянства за знищення худоби. Цей період масової колективізації сільського господарства під впливом несталості кормової бази й куркульського впливу відзначається помітними скороченнями худоби в окрузі. Число корів в окрузі зменшилося на 7,5%, а число свиней—у кілька разів.

2. Характеристика окремих сільськогосподарських районів Харківщини.

Перспективний план сільського господарства Харківщини побудовано, взявши на увагу особливості окремих районів округи.

Харківщина своїми економічними властивостями поділяється на чотири групи районів; перша група — райони інтенсивного сільського господарства, широко розвиненого бурякосіяння, це — північно-західня частина округи — Вовчанський, Охтирський, Кириківський, Велико-Писарівський, Краснокутський, Богодухівський, частково Золочівський, Люботинський, Вільшанський, Валківський і Коломацький райони.

Характер сільського господарства цієї частини округи відзначається наявністю тут 6 цукроварень, залізничного зв'язку, а також наявністю ґуралень. Із 12 ґуралень цілої округи — 10 розташовано в цій частині, в той же час ці райони відмінні і чималим малоземеллям.

Треба відзначити також, що через широкий розвиток бурякосіяння, в цих районах техніка господарства чимало вища, ніж в інших районах округи. Тут широко застосовується штучне удобрення, чистосортове насіння, чималий відсоток вигідних товарних культур, корінняків, що в окремих районах посідають понад 15% загальної площі засівів.

Перспективний план накреслює в цих районах дальший розвиток бурякосіяння, щоб цілком забезпечити сировиною цукроварні в умовах їхнього розширення.

Далі перспективний план накреслює широкий розвиток у цьому районі молочного господарства, при чому молоко в зв'язку з віддаленістю деяких районів від Харкова передбачається переробляти на різні молочні продукти. Для цього проектується збудувати в районах низку маслоробень, механізованих молочних ферм. Передбачено так само посилити свинарство, щоб розпочати будувати беконову фабрику. Крім того, накреслено також розгорнути в цій групі районів промислове городництво й садівництво.

Друга група районів, що її треба виділити щодо економічних властивостей, — це райони приміські. Вони

охоплюють центральну частину округи, що прилягає до Харкова. Сюди належать: Харківський, Мереф'янський, Люботинський, Вільшанський, частина Золочівського та Валківського районів.

Відмінна особливість цих районів—переважне виробництво продуктів, що мають негайний збут у Харкові. Вище вже відзначено було, яка величезна кількість продуктів інтенсивних галузей сільського господарства, як молоко, городина, яйця, птиця,—споживає Харків.

Приміські райони і відзначає чималий розвиток молочного скотарства, промислового городництва, птахівництва. Рільництво в цих районах розвинено небагато. У цьому ж так само позначається близькість такого великого промислового центру, як Харків.

Величезний відсоток селян іде на заводи й фабрики Харкова, на будівельні роботи й на залізниці (в деяких районах до 60—70%). Через це й техніка рільництва вельми низька.

У цій частині округи перспективний план сільського господарства в основному являє розвиток продуктивного скотарства, промислового городництва й інших спеціальних галузей сільського господарства, що повинні цілком забезпечити Харків потрібними продуктами харчування.

Накреслюється широко розгорнути тут сіяння трав і кормового буряка, силосування і цим забезпечити міцну кормову базу для тваринництва.

Крім того, передбачається збудувати мережу зливних пунктів, молочних ферм, холодників, пунктів соління, а також великий консервний завод для ягід і виробництва городніх та ягідних консервів.

Третя група—це райони, розташовані в південній степовій частині округи: Олексіївський, Лозівський, Старовірівський і частково Ново-Водолазький, Коломацький та Валківський.

Ці райони характеризує вища земельна забезпеченість, ніж усі інші райони округи. Основний напрям господарства тут зерновий. Виключну роль відіграє пшениця.

Райони чимало віддалені від Харкова і тому у них мало розвинуті такі галузі, як молочне господарство, городництво тощо.

Два роки тому в цих районах почалася контрактиція буряка в зв'язку із збудуванням цукроварні у Лихачові. Вже тепер цукровий буряк широко вкоріняється до селянського господарства.

Перспективний плян накреслює збудувати зазначену цукроварню протягом п'ятиріччя, утворити широку мережу перероблювальних пунктів, головно малолубень і зливних пунктів.

У цих же районах п'ятирічний плян накреслює широко розгорнути птахівництво й свинарство, використавши чималі запаси зерна й послід зернового господарства.

Остання група — це малоземельні зернові райони — Таранівський, Ново-Водолазький і Зміївський, з екстенсивним сільським господарством, найвіддаленіші від Харкова, без підприємств для перероблення сільськогосподарських продуктів, не зв'язані залізницею з оточуваним центром.

Цілком зрозуміло, що за таких умов тут не можуть розвиватися такі інтенсивні галузі господарства, як молочне скотарство, городництво.

Щоб піднести добробут бідняцько-середняцьких господарств цих районів перспективний плян накреслює утворити широку мережу молочних перероблювальних пунктів. Це дасть змогу розвинути в цих районах товарове молочне господарство. Якщо буде забезпечений збут молока, то й техніка тваринництва чимало підвищиться і підвищиться продуктивність його.

Запроектовано так само будівництво великої цукроварні біля села Леб'язого Печенізького району, що дозволить розвинути там бурякосіяння.

Крім цього накреслено збудувати кілька консервних і варильних пунктів, щоб дати можливість широко розвинути промислове городництво.

Отже, ми бачимо, що п'ятирічний плян в основному має на увазі широко розгорнути інтенсивні галузі господарства. Але розвиток цих галузей, особливо тваринництва, вимагає відповідної організації кормової площі і зокрема розв'язання зернового питання. Крім того, розширення засівів трав, стручкових та інших вимагає приділити спеціальні площі, скоротивши інші культури. Отже, треба погодити розвиток інтенсивних галузей із розвитком зерна. Зерно потрібне й для харчування людности й для постачання міст, і для годівлі худоби. Тому, проєктуючи розвиток інтенсивних галузей господарства, треба насамперед розв'язати зернове питання.

Розраховувати на чимале розширення площ під зерновими культурами в Харківській окрузі не можна, отож лишається тільки максимально підвищити врожайність кожного гектару засіву. Треба так зробити, щоб один гектар засіву давав таку ж продукцію, яку ми маємо тепер з двох гектарів. Тоді можна буде мати потрібну кількість зерна без чималого поширення площі зернових, вільну ж площу залишити під інтенсивні культури. Ось який шлях накреслив перспективний плян для перебудування сільського господарства Харківщини.

В основу, отже, покладено потребу розв'язати питання підвищення врожайності.

Але підвищити врожайність можна тільки, поліпшивши сільськогосподарську техніку, широко застосувавши природне й штучне удобрення, своєчасно обробляючи землю, рішуче борючись проти бур'янів і

шкідників. Треба застосувати складні машини—сівалки, жниварки, зерноочисні машини, трактори тощо.

В умовах дрібного розпорошеного селянського господарства провести всі ці заходи не можна. Чи можна говорити про боротьбу проти бур'янів, про очищення нив, коли засіви кожного господарства розкидані, розшатовані на дрібних ділянках? Чи може кожний окремих господар самотужки здійснювати поліпшені сівозміни й цілком їх дотримувати?

Щоб правильно господарювати, потрібне тягло, а в нас 1928 року було понад 38% безкінних господарств.

Ось чому не можна говорити про підвищення продуктивності сільського господарства, про розвиток інтенсивних галузей, не перебудувавши його на новий лад на колективних засадах.

Тільки широка колективізація селянських господарств дасть змогу підвищити техніку, застосувати складні машини й краще використати наявні засоби виробництва, а також організувати перероблювальні пункти, силосні башти, що обслуговували б цілі райони.

Всім відомо, яке значіння має тяглова сила в господарстві. Тяглова сила в господарстві—це як двигун у промисловому підприємстві, у виробництві. Проте, в нас 38% безкінних господарств наявну тяглову силу використовували тільки не більше, ніж на 40—50%. У великому господарстві на одного коня припадає 8—10 гектарів, а в нас в селянському господарстві—лише не більше як 4 гектари. Одна рядова сівалка спроможна обслужити до 50 га, але в нас на одну сівалку фактично припадає 15—20 га рядового засіву. Число сівалок в окрузі цілком достатнє, щоб усі засіви зернових обробити рядовими сівалками, проте, рядовий засів роблять тільки не більше як на 40—50% площі зернових культур.

Ось, наприклад, силосування кормів це один із найсерйозніших заходів для того, щоб розв'язати кормове

питання. Одноособове дрібне господарство неспроможне збудувати велику силосову башту, яка здешевить силосування. Тільки колективне господарство може організувати такі заходи.

Ось чому п'ятирічка, накреслюючи піднесення добробуту бідняцько-середняцьких господарств, підвищення їхньої продуктивності, повинне ув'язати це з масовою колективізацією сільського господарства.

Малозабезпеченість, роздрібленість селянських господарств, неможливість в умовах дрібного селянського господарства домогтися технічного перебудування сільського господарства й підвищення добробуту бідняцько-середняцьких мас селянства — ставить насамперед питання про соціалістичне перебудування сільського господарства, про перевід дрібних розпорошених селянських господарств до колективних форм господарювання.

Разом із тим великий промисловий центр — Харків та чималі перспективи його зростання, в зв'язку з дальшим перебудуванням великих промислових підприємств, ставлять гостро питання про організацію робітничого постачання. Перебудування сільського господарства повинне розв'язати питання про виробництво продуктів інтенсивних галузей сільського господарства, щоб забезпечити нормальне робітниче постачання.

Високий розвиток сільськогосподарської промисловості округи — цукрової, гуральницької і крохмальної висувають як одне з першочергових завдань, що його повинен розв'язати п'ятирічний перспективний план, питання про сировину. Перебудування сільського господарства повинне йти так, щоб забезпечити надалі сільськогосподарську промисловість сировиною. З другого боку, розвиток сільськогосподарської промисловості (індустріялізація сільського господарства) править за ринок збуту продуктів інтенсивних галузей сільського господарства, які без утворення таких

підприємств не могли б розвиватися в окремих районах округи.

Дальша інтенсифікація сільського господарства, розвиток промислового тваринництва, розвиток сировинних культур, природно неможливі без розв'язання зернового питання. Без зерна не можна забезпечити харчами сільську людність, міське робітництво. Не можна утворити кормової бази для тваринництва, що розвивається тепер.

Ось чому перспективний п'ятирічний план насамперед повинен розв'язати зернове питання, основне для дальшої інтенсифікації сільського господарства. Але зернове питання, як уже сказано вище, не можна розв'язати без підвищення техніки господарства. Ось чому п'ятирічний перспективний план сільського господарства поставив такі чотири основні проблеми: а) розвиток соціалістичних елементів у сільському господарстві, б) робітниче постачання, в) сировинне питання, г) зернова проблема і підвищення врожайності.

3. Шляхи дальшого розвитку сільського господарства в окрузі.

Поруч загального піднесення сільського господарства, піднесення економічної сили основних мас бідняцько-середняцького селянства, п'ятирічка виходила з потреби ґрунтовно перебудувати розпорошене, дрібне, малопродуктивне селянське господарство на колективних засадах.

Якщо 1927/28 року колгоспи округи охопили всього 29.000 га, то на кінець п'ятирічки передбачається охопити колгоспами 360.000 га земель селянського землекористування. Огже, п'ятирічка накреслила зростання колгоспів у 12,4 рази. Питома вага колективного сектору в загальній площі селянського землекористування при цьому повинна зрости з 2,15% до 26,8%.

XVI Всесоюзна партконференція відзначила настирливу потребу вперто й систематично працювати, щоб реконструювати сільське господарство й утворити велике громадське рільництво, що стоятиме на рівні сучасної техніки, одночасно підтримуючи розвиток піднесення індивідуальних бідняцьких та середняцьких селянських господарств.

Утворення великого сільськогосподарського виробництва повинне стати за вирішальну методу перемоги відсталості селянського господарства. Колгоспи 1927—1928 років охоплювали тільки 4.355 селянських господарств, на кінець п'ятирічки колгоспи за передбаченнями п'ятирічки повинні охопити 80.000 господарств, або $\frac{1}{3}$ усіх селянських господарств округи. Дійсність за останній рік виявила, наскільки переменшені були плянові передбачення п'ятирічки. Швидке зростання промисловости, зміцнення єднання між промисловим пролетаріатом і основною масою бідняцько-середняцького селянства, посилене взаємодіяння індустрії на соціалістичне перебудування сільського господарства обумовило чимале посилення темпів колективізації, зростання соціалістичних елементів у сільському господарстві.

Буйне зростання колективного будівництва сполучилося з чималим загостренням клясових відносин на селі, рішучим наступом і ліквідацією куркульства як кляси на базі суцільної колективізації. До колгоспів за бідняком пішла основна маса середняцьких господарств. Вже на 20 травня 1930 року колгоспний сектор має 24,8% господарств та охоплює 32,2% всієї площі рільництва селянського землекористування. Отже, вже другий рік п'ятирічки набагато перевищив темпи соціалістичного перебудування сільського господарства. Ці дані найпереконливіше доводять всю необґрунтованість тверджень правих опортуністів і невіри їх у колективне будівництво.